

ALVIJANA KLARIĆ
Ogranak Matice hrvatske u Puli
Kandlerova 42, HR – 52100 Pula
alvijana.klaric@skole.hr

JEZIČNE ZNAČAJKE ROVERSKIH GOVORA

U radu se prikazuju fonološke, morfonološke i morfološke značajke roverskih govora u Istri koji su dijalektološkoj literaturi gotovo nepoznati. Roverija je naziv za područje između Svetvinčenta i Vodnjana, a obuhvaća dvadeset i dva sela koja su povezana zajedničkim jezičnim značajkama na svim jezičnim razinama, pa čine kompaktnu cjelinu. Rezultati istraživanja pokazali su da sva mjesta Roverije imaju isti govor, što su potvrdili i svi izvorni obavjesnici. Također, utvrđeno je da se istraženi govori odlikuju nizom obilježja tipičnih za većinu jugozapadnih istarskih govora te da ne posjeduju jezične posebnosti u odnosu na druge govore istoga dijalekta. Ovim je dijalektološkim opisom popunjena još jedna bjelina na dijalekatskoj karti čakavskog narječja Istre.

KLJUČNE RIJEČI: *čakavsko narječje; fonološke, morfonološke i morfološke značajke; Istra; jugozapadni istarski ili štakavsko-čakavski dijalekt; općina Svetvinčenat; Roverija*

1. UVOD

Roverija (tal. *rovere* = 'hrast') je naziv za skupinu od dvadeset i dva sela u južnoj Istri, a čine je Juršići, Cukrići, Brščići, Bankovići, Gilešići, Pačići, Butkovići, Dokići, Mandelići, Orlići, Muškovići, Klarići, Škicini, Stancija Grgur, Stancija Ćipuli (Valpijana), Mićini, Paradiž, Sveti Kirin, Cirka i Tići. Dijelom su Roverije i sela Velika i Mala Gajana, iako danas pripadaju gradu Vodnjanu. Roverija se prostire između Svetvinčenta na sjeveru, Vodnjana na jugu, Barbana na istoku i Filipane na zapadu. Pripada općini Svetvinčenat, koja je prema popisu stanovništva iz 2011. godine imala 2002 stanovnika (od čega 1106 muškog, a 1096 ženskog spola). Najraširenija su prezimena u općini: Perković, Macan, Bilić, Doblanović, Milovan, Buršić, Peršić, Pačić, Butković i Matijaš. Prema podacima Ivana Milovana, neka od tih prezimena nalaze se u župnim maticama već 1590. godine. Središte Roverije čine Juršići, jedino mjesto u općini koje ima status naselja. U ljetopisu škole iz davne 1945. godine može se iščitati da je nastalo "poslije turskog rata", a osnovalo ga je nekoliko obitelji koje su se doselile iz Dalmacije. "Prvi pisani dokument u kojem se spominju Juršići datira iz 15. stoljeća. Tada su u Juršićima postojala dva zidana stambena objekta, a ostalo su činile kolibe i drvene nastambe u kojima su tijekom ljeta živjeli pastiri i 'hlapci' vodnjanske gospode. Ti su pastiri s vremenom izgrađivali prave kuće i ostajali živjeti u Juršićima" (*Kulturna baština Roverije*

2015: 20). Za gradnju i otvaranje škole te za organizaciju nastave na hrvatskom jeziku zaslužan je svećenik Josip Velikanje, koji je 1876. godine o vlastitom trošku sagradio jednu od prvih hrvatskih škola u Istri. Crkva sv. Franje Asiškog izgrađena je 1874., a samostan koji se nalazio uz nju kasnije je postao Zavod za zaštitu spomenika. Uz Roveriju vezujemo bogato folklorno stvaralaštvo. Vrsni narodni pjevači, svirači, plesači, učitelji plesa i izrađivači narodnih nošnji dolaze upravo iz Roverije. Godine 1968. osnovano je folklorno društvo "Mate Balota", a kasnije su neki članovi društva osnovali KUD "Roverija" sa sjedištem u Juršićima. "U Roveriji sela mala", "Stara sura", "Na brkuncu restu rože" i "Da bi naše brajide" veoma su poznate roverske skladbe. Značajno je ime u folklornom stvaralaštvu Miho Orlić, stručni voditelj nekadašnjeg KUD-a "Roverija" i jedan od najpoznatijih izrađivača narodnih nošnji u Istri. Što se tiče književnoga stvaralaštva, poznato je ime Drago Orlić. Riječ je o književniku čije su mnogobrojne pjesme uglazbljene, a neke su mu uvrštene i u antologije čakavskoga pjesništva. Nezaobilazno je spomenuti i pokojnoga Slavka Kalčića, pjesnika, prozaika, prevoditelja i novinara rodom iz Juršića, kojega najviše pamtimo po prijevodu Danteove *Božanstvene komedije* na roversku čakavicu. Za njegovanje kulturne baštine Roverije zaslužni su djelatnici i učenici Osnovne škole Juršići, koji mnogobrojnim projektima nastoje sačuvati jezik i običaje svoga zavičaja. Jedan je od tih projekata knjiga *Kulturna baština Roverije i okolice*, tiskana u dva izdanja, koja donosi mnogobrojne podatke vezane uz početke i razvoj školstva, nekadašnje običaje, narodna vjerovanja i legende iz Roverije. Za dijalektologiju su zanimljivi mnogobrojni tekstovi (pjesme, recepti, brojalice...) iz te knjige koji su pisani na autohtonom roverskom čakavskom idiomu. Stoga je Drago Orlić s razlogom napisao da je riječ o pravom malom remek-djelu zavičajnosti. Važan doprinos hrvatskoj dijalektologiji i dijalektnoj leksikografiji dali su Slavko Kalčić, Goran Filipi i Valter Milovan, autori *Rječnika roverskih i okolnih govora* koji sadrži više od 8000 natuknica, a tiču se svih životnih područja.

2. ISTRAŽIVANJE JUGOZAPADNOGA ISTARSKOG DIJALEKTA

Jugozapadni istarski ili štakavsko-čakavski dijalekt najrasprostranjeniji je dijalekt u Istri. Zauzima najveći dio istarske obale, a proteže se od krajnjega juga, zapadnom obalom Istre sve do ušća rijeke Mirne, istočno linijom Muntrilj – Kringa – Sv. Petar u Šumi – Kanfanar do Sv. Ivana, uz zapadnu obalu rijeke Raše do Barbana, zatim linijom Rakalj – Marčana – Muntić – Valtura – te južno Jadreški – Šišan – Ližnjan – Medulin, a pripada mu i vodička oaza u sjeveroistočnoj Istri. Riječ je o migracijskom dijalektu jer su ga donijeli stanovnici iz Dalmacije tijekom 16. i 17. stoljeća, odnosno u vrijeme velikih seoba. No, njihovo ishodišno mjesto nije na tom prostoru. "Riječ je o tomu da je zadarsko ili šibensko područje predmigracijskoga doba bilo sasvim čakavsko, pa je očito da tu nije oformljen taj dijalekt. On je oformljen istočnije, vjerojatno u zaleđu Makarskoga primorja" (Lisac 2003a: 195). Dalibor Brozović smatra da je prvotna postojbina toga stanovništva bio biokovsko-cetinski kraj, i to jugoistočno od ušća rijeke Cetine. O pitanju kojem narječju pripadaju ti govori postoje neujednačena mišljenja. Tako jedni smatraju da je riječ o štokavskim govorima, drugi o štokavsko-čakavskim, treći o čakavsko-štokavskim, a četvrti o čakavskim. Bez obzira na neslaganja u njegovoj klasifikaciji, ipak se istraživači slažu da najviše štokavskih elemenata ima u govorima tzv. premanturske

skupine te da postoji jasno definiran snop izoglosa koji odvađa ovu podskupinu govora od ostatka dijalekta. "Riječ je o skupu značajki koje su preci Premanturaca donijeli u Istru iz kraja iz kojega su došli, a to je moralo biti područje na kojem su se zapadnoštokavski govori pretapali u južnočakavske" (Mandić 2012: 452). Milan Rešetar u svojoj raspravi o čakavštini piše da su govori zapadne i južne Istre štokavski. S njim se slaže srpski jezikoslovac Aleksandar Belić, koji je 1914. godine posjetio Istru s ciljem da odredi granicu čakavskih govora u srednjoj Istri. Istraživanje je trajalo kratko, no, prema njegovu mišljenju, sasvim dovoljno da utvrdi da su ikavski istarski govori štokavski. Asim Peco u *Pregledu srpskohrvatskih dijalekata*, kao Rešetar i Belić, te govore svrstava u štokavsko narječje, i to u ikavske govore posavsko-bosanskoga tipa jer smatra da pripadaju istom govornom tipu. Josip Ribarić u svojoj raspravi pod naslovom "Razmjestaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri" te govore ubraja u štokavsko-čakavski prijelazni slovinski dijalekt i navodi da ga štokavskim naziva zato što "u njemu po svim selima ima nekih obilježja koja su svojstvena samo štokavskim dijalektima, a čakavskim zato što pokazuje čakavske elemente (...) Dijalekt nije svuda jednako štokavski ni svuda jednako čakavski; niz sela radije bismo nazvali čakavsko-štokavskima jer osim *ništo*, *pošto*, *našto*, *zašto* itd. nemaju nikakvih štokavskih obilježja (...)" (Ribarić 2002: 67). Poljski dijalektolog Mieczysław Małecki govore južne i zapadne Istre te ćićke govore ubraja u štokavsku skupinu, a kriteriji koje uzima pri određivanju pripadnosti jesu odraz vokala *ā*, razvoj skupina **dj*, **stj* (**skj*), **zđj* (**zgj*), **tj* (**kt'*) i **čr-*, status fonema *l*, zadržavanje krajnjega zvučnog suglasnika *g*, promjena *ra* u *re* u primjerima *rasti*, *krasti* i *vrabac*, završno *i* u infinitivu te odraz skupina *jt* i *jd*. Do zaključka da su govori južne i jugozapadne Istre štokavski došli su i beogradski dijalektolog Radosav Bošković i njegov asistent Ivan Popović, koji su se 1951. i 1952. godine uputili u Istru s ciljem ispitivanja govora zapadne i južne Istre, odnosno govora u zaleđu Poreča, Rovinja i Pule. Oslanjajući se na prethodne istraživače, došli su s tezom da su ti govori štokavski, a zadatak im je bio bolje ih ispitati da bi mogli odrediti "njihove osnovne štokavske karakteristike, njihove teritorijalne granice prema čakavskim govornim, a zatim i njihove unutrašnje međusobne odnose" (Popović 1953: 55). U svojim su istraživanjima obuhvatili 80-ak mjesta, a rezultate je tih istraživanja prikazao Ivan Popović u člancima "Naša dijalektologija u oslobođenoj Istri" iz 1953. i "Istarski štokavski dijalekat" iz 1956. Od svih mjesta koja su posjetili, zaključili su da su čakavski govori smješteni samo u okolici Kaštelira, dok su svi ostali govori čisti štokavski. Kao granicu čakavskoga narječja u Istri Popović određuje Žminj i ističe da se odmah nakon toga gradića rastajemo od čakavaca i ulazimo u oblast ikavskih štokavskih dijalekata. "Prostije rečeno, mogli bismo kazati ukratko da se štokavski ikavski govori u Pulštini, Savičenštini, Kanfanarštini, Rovinjštini, Poreštini (do Tinjana), a zacelo i Barbanštini (...)" (Popović 1956: 88). Prvenstveno zbog oblika zamjenice *ča*, kao što su *zašto*, *ništo* i *pošto*, ali i zbog drugih jezičnih crta, Bošković i Popović složili su se s Milanom Rešetarom i Aleksandrom Belićem da su govori zapadne i južne Istre štokavski te da bi bilo sasvim pogrešno tumačiti da su čakavski iako, priznaju, sadrže i čakavizme. "Istina je da je u njima štokavsko *što* potisnuto čakavskim *ča*, kao što su uostalom, ovamo prodrli i neki drugi čakavizmi (...) no ipak su ovi govori u pravom smislu štokavski" (Popović 1956: 89). Godine 1954. i 1966. Radosav Bošković samostalno se uputio u zapadnu i južnu Istru: prvi put da bi detaljnije ispitao akcentuaciju

porečkoga zaleđa, a drugi put da bi utvrdio reflekse grupa **tj*, **dj*, **tbj*, **dbj*, **stj*, **zdj*, **skj* i **zgj* u dijalektima južne i jugozapadne Istre. Tada je ponovno potvrdio da je riječ o takozvanim štokavskim govorima, u kojima su prisutne i čakavske crte koje su poprimili od čakavskih starosjedilaca. Pavle Ivić u raspravi iz 1956. godine istarske ikavske govore obrađuje u sklopu štokavskoga narječja. U prvom poglavlju određuje njegove granice: "Govori ovog dijalekta obuhvataju dve međusobno različite teritorije u Istri. Prva, veća, nalazi se na jugu i zapadu od linije: ušće Raše – donji tok te reke – Kanfanar – Kringa – Tinjan – Trviš – Karojba – tok Mirne zapadno od Motovuna – okolica Kaštelira (koji ne spada ovamo) – ušće Mirne (...). Ova teritorija (...) produžuje se unekoliko i dalje na severu, u prostoru između Mirne i Rokave, a takođe i u okolini Karojbe i Grdosela (...) Mnogo je manja i teritorijalno i brojem stanovništva štokavska grupa sela u severnoj Istri, u planinskom kraju Čićariji (...)" (Ivić 1956: 189). Na temelju dvadesetak jezičnih osobina utvrđuje da istarski ikavski govori predstavljaju prijelazni štokavsko-čakavski tip jer sadrže i nekoliko osobina koje štokavsko narječje ne poznaje, a to su pretežno neprenesena akcentuacija, prisutnost skupina *jt* i *jd*, čuvanje fonema *h*, stari nastavci u množini i nepoznavanje proširka osnove *-ov-* u množini. U članku "O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata" iz 1963. u štokavske govore ponovo ubraja istarske ikavske govore, iako priznaje da su nedavno navedeni ozbiljni argumenti za svrstavanje tih govora u čakavsko narječje, misleći pritom na raspravu Dalibora Brozovića pod naslovom "O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata". Tone Peruško u prilogu *Glasa Istre* iz 1965. pod naslovom "Razgovori o jeziku u Istri" govore južne i zapadne Istre ubraja u štokavsko narječje obrazlažući da, iako se upotrebljava zamjenica *ča*, sve su osnovne osobine (fonološke, morfološke i sintaktičke) štokavske, te dodaje da ih samo laici svrstavaju u čakavsko narječje. Posebno ističe da ti govori ne razlikuju glasove *č* i *ć*, za razliku od čakavaca koji glas *ć* izgovaraju meko, pa je i to "jedan od argumenata za svrstavanje govora južne i zapadne Istre u štokavski dijalekt (narječje)" (Peruško 1965: 16). Dalibor Brozović u svim svojim raspravama (1960, 1963, 1970, 1988) istarske ikavske govore ubraja u čakavske. Opravdanost za tu tezu nalazi u činjenici da su ti govori još u staroj postojbini graničili s čakavskima i imali s njima zajedničkih izoglosa. "Na polaznoj tački tog dijalekta bio je čakavski udio malen i pripadnost štokavštini nije dolazila u pitanje. Ali cio daljnji razvitak išao je u čakavsku korist i kombiniranim djelovanjem velikog broja čimbenika izvršena je neosporna čakavizacija" (Brozović 1960: 76). Prvotno je taj dijalekt bio pretežno štokavski, ali je na putu do Istre čakaviziran. Autor smatra da to ne treba dovoditi u pitanje jer sadrži zamjenicu *ča*, čakavske oblike za tvorbu kondicionala – osobine koje su nepoznate štokavskom narječju. Godine 1988. upravo je on napisao prvu općeprihvaćenu klasifikaciju čakavskoga narječja. Kriteriji koje uzima pri podjeli jesu refleks jata, starohrvatska skupina *št'* i *žd'* i naglasak, i na temelju tih ga je kriterija podijelio u šest dijalekata: buzetski ili gornjomiranski, jugozapadni istarski ili štokavsko-čakavski dijalekt, sjevernočakavski ili ekavskočakavski, srednočakavski ili ikavsko-ekavski, južnočakavski ili ikavskočakavski te lastovski ili jekavskočakavski. Godine 1977. jezikoslovci Božidar Finka i Milan Moguš izradili su kartu čakavskoga narječja na kojoj su ucrtali i govore jugozapadne Istre. Pri izradbi te karte uzeli su u obzir osam kriterija prema kojima su odredili pripadnost govora čakavskom narječju. Branimir Crljenko je 1985. godine napisao

članak o govorima Rovinjštine, u kojem već u prvoj rečenici govori da se radi o čakavsko-štokavskom dijalektu s ikavskim refleksom jata i pretežnim brojem čakavskih jezičnih značajki, a deset godina kasnije te iste govore svrstava u jugozapadni istarski ili štakavsko-čakavski dijalekt. U člancima "Jezična sudbina Hrvata u Istri" (1993) i "Preplet hrvatskih jezičnih vrijednosti u jugozapadnom istarskom dijalektu" (1997) autor Stjepan Vukušić piše kako, bez obzira na to što je jugozapadni istarski dijalekt isprepleten hrvatskim jezičnim vrijednostima, njegovu čakavsku osnovicu ne treba dovoditi u pitanje, tim više što se i sami njegovi govornici osjećaju čakavcima iako se ta činjenica nipošto ne može uzeti kao valjani lingvistički kriterij pri klasifikaciji govora. Ponukan radovima Aleksandra Belića, Mieczysława Małeckog, Pavla Ivića i drugih lingvista koji su govore jugozapadne i sjeverozapadne Istre svrstali u štokavsko narječje, Mate Hraste godine 1963. i 1967. odlazi u Istru kako bi utvrdio jesu li spomenuti govori zaista štokavski i koliko se u Istri uopće govori štokavski. Kao polazište poslužio mu je referat Pavle Ivića pod naslovom "O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata", a jezične osobine koje je istražio jesu mjesto akcenta, postojanje akuta, refleks prednjega nazala ξ iza palatala, sudbina završnog l , sudbina glasa h , skupina * dj , * skj , * zgj , * $\check{c}r$ i * jd , proširenje jednosložnih imenica muškog roda proširkom $-ov-$ u množini, nastavci imenica svih rodova u genitivu množine, postojanje aorista, oblici pomoćnoga glagola za tvorbu kondicionala te konstrukcije uz brojeve "tri" i "četiri". Istraživanje je proveo u tridesetak mjesta i utvrdio da štokavskih osobina ima najviše u Premanturi, Banjolama, Vintijanu, Vinkuranu i Valdebeku, dok je u svim ostalim mjestima pronašao mnoštvo starih čakavskih crta. Neke su od njih čuvanje staroga mjesta akcenta, prednji nazal ξ iza palatala prelazi u a , dobro čuvanje fonema h , čuvanje stare skupine * $\check{c}r$, neproširena osnova jednosložnih imenica muškog roda u množini, tipične čakavske forme za tvorbu kondicionala, zamjenica $\check{c}a$, nepostojanje imperfekta i aorista i druge. O govorima jugozapadne Istre zaključuje sljedeće: "Na osnovi utvrđenih činjenica jasno je da govori jugozapadne Istre, osim Premanture i susjednih zaseoka, nisu štokavski nego čakavsko-štokavski ikavski sa pretežnim brojem čakavskih osobina, pa se oni ni u kom slučaju još danas ne mogu ubrojiti u štokavske govore ni u štokavsko-čakavske" (Hraste 1964: 27). U ikavskim govorima sjeverozapadne Istre bilježi tek dvije osobine koje bi se mogle smatrati štokavskima, dok su sve ostale isključivo čakavske. Prema tome ti govori predstavljaju stare čakavske ikavske govore. "Ako bi se netko htio pozivati na neke posve neznatne štokavske elemente u ovim govorima i na osnovi toga proglašavati ih štokavskim ili čakavsko-štokavskim, onda bi se ti nazivi mogli protegnuti na sve čakavske govore od Istre do Korčule i Lastova, jer danas nema čakavskoga govora u kome nema barem koje štokavske crte" (Hraste 1967: 73). Petar Šimunović u člancima iz 1988. i 1989., u kojima analizira rakaljski govor na temelju pjesama Mate Balote, piše da su u zabludi oni koji govore jugozapadne Istre svrstavaju među štokavske i štokavsko-čakavske jer "oni to jesu genetski, ali su s vremenom (!) toliko infiltrirani čakavizmima da je opravdano zvati ih čakavsko-štokavskim govorima" (Šimunović 1988: 274). U recentnoj dijalektološkoj literaturi govore južne i jugozapadne Istre autori svrstavaju u čakavsko narječje (na primjer, Pliško 2000, Lisac 2009, Mandić 2009). O nastanku i razvoju jugozapadnoga istarskog dijalekta pisao je Josip Lisac u istoimenom članku iz 2003., a točne mu je granice odredio u knjizi *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje* iz 2009. godine. Lisac piše da se tim dijalektom

govori u dvije zone u Istri. Veća se nalazi na jugu i zapadu Istre, a manja na sjeveru Istre. Što se tiče istraživanja pojedinih mjesnih govora, najveća zasluga pripada dijalektologinji Lini Pliško, koja je istražila mnogobrojne govore jugozapadnoga istarskog dijalekta s posebnim osvrtom na fonološke i morfonološke jezične značajke. Rezultate svojih istraživanja najvećim je dijelom prikazala u člancima. Neki su od tih govora Butori (u suautorstvu s Melani Ivetić), Hlistići, Hreljići, Kacana (u suautorstvu s Davidom Mandićem), Kringa (u suautorstvu s Tatjanom Ljubešić), Krnica, Lobarika, Marčana (u suautorstvu s Davidom Mandićem), Nova Vas (porečka), Orbanići, Peruški, Svetvinčenat (u suautorstvu s Davidom Mandićem). Govor rodne Barbanštine prikazala je u istoimenoj knjizi iz 2000., a govore općine Ližnjan u suautorstvu s Davidom Mandićem 2011. godine. Ostali su istraživači pojedinih mjesnih govora jugozapadnoga istarskog dijalekta Branimir Crljenko, koji je pisao o govorima Rovinjštine, o rakaljskome govoru pisali su Iva Lukežić i Petar Šimunović na osnovi jezične analize Balotinih pjesama te David Mandić, o govoru Marčane (osim L. Pliško i D. Mandića) Rudolf Ujčić, o govoru Mutvorana također Ujčić, a o govoru Vele Trabe David Mandić i Veronika Rusac. Kratak pregled pojedinih govornih osobina nekih govora u zapadnoj Istri dao je Blaž Jurišić na temelju toponimske građe. Akcenatskim sustavima tog dijalekta bavi se David Mandić (vidi Mandić 2009 i Mandić 2014), jedan od rijetkih koji, osim naglasnoga inventara i opće raspodjele naglasnih jedinica, prikazuje naglasne paradigme i podrijetlo naglasnih obilježja. Od starijih istraživača o akcenatskim je osobinama pisao Radosav Bošković u članku "O jednoj akcenatskoj osobini dijalekata zapadne i južne Istre" (1954).

3. ROVERSKI GOVORI U DOSADAŠNJOJ LITERaturi

U dosadašnjoj dijalektološkoj literaturi roverski govori nisu temeljito opisani. Štoviše, usprkos relativno brojnoj literaturi o jugozapadnome istarskom dijalektu, o tim govorima gotovo da nema ni spomena. Izuzetak je tek nekoliko radova u kojima se ti govori spominju i dijalektološke karte na kojima su ucrtana neka sela koja pripadaju tim govorima. Lina Pliško je, analizirajući jezik pripovijesti, opisala roversku čakavštinu na fonološkoj i morfološkoj razini, a rezultate istraživanja prikazala u članku "Roverska čakavština u *Perušanki* Vladimira Gagliardija" (2013.). David Mandić u "Uvodnim napomenama *Rječnika roverskih i okolnih govora*" prikazuje dvadesetak osnovnih značajki tih govora. Što se tiče starijih radova, Tone Peruško spominje jedan od tih govora na dva mjesta u brošuri "Razgovori o jeziku u Istri" iz 1965., spominjući samo jednu jezičnu značajku. Riječ je o govoru Juršića, koji svrstava u štokavsko narječje, između ostalog, zbog toga što u tom govoru ne postoji meki glas *ć*, već se svaka riječ izgovara s tvrdim *č* kao u štokavaca. Ističe da čakavci jako dobro razlikuju glas *ć* od glasa *č* "pa je i to jedan od argumenata za svrstavanje govora južne i zapadne Istre u štokavski dijalekt (narječje)" (Peruško 1965: 16). Na dijalektološkoj karti poluotoka Istre Josipa Ribarića govori Juršića i Butkovića označeni su kao štokavsko-čakavski govori, ali ih autor ne spominje u opisu. Milan Moguš i Božidar Finka naselje Juršići ucrtavaju na kartu čakavskoga narječja i svrstavaju ga među govore koji ima sve kriterije prema kojima pripada čakavskom narječju. Analizirajući naglasne sustave govora jugozapadnoga istarskog dijalekta, David Mandić radu prilaže kartu spomenutoga

dijalekta na koju ucrtava Juršiće, naselje koje čini središte Roverije. Na ostalim dijalektološkim kartama ti govori nisu ucrtani, već je to područje samo označeno kao štokavsko (Mačeki), čakavsko-štokavsko (Hraste) i čakavsko (Brozović, Lisac, Lukežić, Šimunović).

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA ROVERSKIH GOVORA

Terensko istraživanje roverskih govora započelo je u kolovozu 2015., a dovršeno je u veljači 2016. Potaknuti željom da terensko istraživanje usmjerimo prema neobrađenim ili pak nepotpuno opisanim govorima, odabrali smo one koji su u dijalektološkoj literaturi gotovo nepoznati, odnosno one o kojima ima malo podataka. Jezične smo značajke istražili pomoću autorskoga upitnika, sastavljenog na temelju *Upitnika* doc. dr. sc. Line Pliško, a kao uzor poslužili su nam i dijalektološki opisi govorâ jugozapadnoga istarskog dijalekta. Materijal za analizu dobiven je i razgovorom s obavjesnicima, na temelju kojega je analiziran naglasni sustav. Naknadnim smo ispitivanjem utvrdili one činjenice koje nismo pronašli u transkribiranom materijalu. Kao pomoćni izvor poslužile su nam zbirke pjesama, skladbe, brojalice i drugi tekstovi pisani na roverskome čakavskom idiomu. No, tim smo tekstovima pažljivo pristupili vodeći računa o mogućim odstupanjima od izvornoga govora, najčešće zbog ritma samih pjesama, ali i drugih razloga. Zato smo relevantne jezične podatke iz takvih tekstova provjerili u razgovoru s obavjesnicima. Pri opisu pojedine smo jezične značajke komentirali s gledišta njihova povijesnog, dijakronijskog razvoja i prisutnosti u govorima koji pripadaju istome dijalekatskom tipu. Rezultati istraživanja na fonološkoj, morfonološkoj i morfološkoj razini potvrdili su pripadnost istraženoga idioma doseljeničkome jugozapadnom istarskom ili štakavsko-čakavskom dijalektu.

Obavjesnici su nam bili Miho Orlić, Jure Juršić, Mija Juršić, Ivan Stanić i Slavica Stanić.

5. FONOLOŠKE I MORFONOLOŠKE OSOBITOSTI

5. 1. Zamjenica *ča*

Čakavsko narječje duguje naziv upitno-odnosnoj zamjenici *ča*. Čakavski je svaki govor u kojem se ova zamjenica javlja barem u jednome svom obliku, a pripada jezičnim činjenicama najviše hijerarhijske razine, tj. alijetetima. Nastala je vokalizacijom naglašena poluglasa prema formuli: *čb > čǎ > ča. Oblici te zamjenice nisu svugdje isti. Čakavski govori imaju oblik *ca*, dobrinjska skupina govora na otoku Krku ima oblik *čo*, a oblik *če* javlja se u govoru Omišlja i Vrbnika na otoku Krku, u nekim govorima na otoku Cresu te na Lošinju, Susku, Unijama i Iloviku.

U roverskim govorima ova zamjenica ima sljedeće odraze:

- a) upitna zamjenica (u značenju 'što'): *čākò se drùgo ne zbdì?; čǎ jščeš?*
- b) odnosna zamjenica (u značenju 'što'): *Jòpet će Roverija bìti čǎ je bila.; Kùhali smo čǎ smo imàli.; Trìbaš glèdati čǎčeš rěči.; (...) pàk ću viti čǎ tò nismo kapìli;*

- c) neodređena zamjenica (u značenju 'išta', 'štogod', 'bilo što'): *äko vān čā rābi, jāvite se.; Dāj mi čā za dōbru rūku.* U tom se značenju koristi i konstrukcija *bilo ča.*
- d) neodređena zamjenica u značenju 'nešto' glasi *nīšto*, a u njoj je poluglas ispao jer je bio nenaglašen: *čūli smo da nīšto hōdi u brājдах.; Ti nīšto ni po vōlji.*
- e) neodređena zamjenica u značenju 'ništa' glasi *nīš*. To je sraslica negacije i zamjenice *ča*, a nastala je prema formuli u kojoj je poluglas ispao jer je bio nenaglašen (kao i u zamjenici *nīšto*): **ni + čb > ničb > niš*. Kao što je vidljivo iz formule, radi se o zamjeni afrikate *č* frikativom *š*. Primjeri su: *Imāli smo jedān vřganj i nīš drūgo.; Govōriš da nīsmo nīš kapīli.; Ma nīš, nīš za tō, ne portā.; Ne dēlajmo čīne za nīš.*
- f) upitne i odnosne zamjenice za osobe u značenju 'čiji' glase *čīgōv, čīgōva, čīgōvo*, a njihove složenice *ničīgōv, ničīgōva, ničīgōvo* (= 'ničiji, ničija, ničije'), *ničīgōv, ničīgōva, ničīgōvo* (= 'nečiji, nečija, nečije'); *svāčīgōv, svāčīgōva, svāčīgōvo* (= 'svačiji', 'svačija', 'svačije'): *čīgōv je ti brēk?; čīgōva je tō nřiva?; čīgōvo je uvō imānje?; Ničīgōv brēk tēče u našen kōrtu.; Tō je svāčīgōv obligamēto.*
- g) Genitiv zamjenice *ča* glasi *čēsa* (= 'čega'), a to je stari oblik.
- h) Veznik *jer* ima oblik *aš*, a nastao je od: **za + čb > *zač/zaš > aš*, dakle zamjenom afrikate *č* frikativom *š*. On je podrijetlom sraslica oblika akuzativa zamjenice *ča* s prijedlogom. U razgovoru s obavjesnikom ovjereni su sljedeći primjeri: *čūda se dēlalo aš je bila neimāština.; Na dān sprid Božičā, Viliju Bōjžu, svī su se rāno stāli aš je bilo čūda dēla za učīnīti.* Tako je u mnogim jugozapadnim istarskim govorima, a jedan je od izuzetaka govor Butora, u kojem se umjesto *aš* koristi standardnojezični oblik *jer* (v. Pliško i Ivetić 2010: 129).
- i) Zabilježene su i ovjere uz prijedloge, kao što je prilog *zāšto* karakterističan za govore jugozapadnoga istarskog dijalekta: *Sād znān zāšto me dūša boli.*
- Zamjenica *ča* upotrebljava se i umjesto priloga i veznika te može imati funkciju konektora:
- j) u značenju 'zar': *čā nīš nēčeš rēči?*
- k) u značenju 'koliko' u augmentativnom smislu: *čā lřūdi je bilo na plēsu.*
- l) u značenju 'koji': *Krūh čā je umīšila Milēna je bīja bōlji učēr nēgo danās.*

5. 2. Odras poluglasa ($\partial < *b, *b$)

Glasovi b i b nastali su u doba raspada praslavenskoga jezika. Kasnije su prešli u ∂^1 , nakon čega je uslijedila njegova redukcija ili vokalizacija, ovisno o tome je li se nalazio u slabom ili jakom položaju. Te su dvije varijante nastale još krajem praslavenske epohe, a poznate su pod nazivom slaba i jaka varijanta. "Jaka se varijanta svakog b i b razlikovala od slabe nesumnjivo većom energijom daha i artikulacije. To i jest razlog zašto u jakim pozicijama nije dolazilo do redukcije

¹ Primarno ∂ nastalo je od općeslavenskih jerova, na primjer *лоньсь, отьсь, ногъть*. Sekundarno ∂ razvilo se nakon ili tijekom gubljenja slaboga primarnog ∂ u nekim suglasničkim skupinama, obično tamo gdje je drugi član sonant (ali i *sk, zg*), na primjer *dobr̥b > dobr̥b (dobar), torp̥b > torp̥b, vētr̥b > vētr̥b, rekl̥b > rekl̥b, G mn. d̥sk̥b > d̥ss̥k (dasaka), mozg̥b > mozg̥b (mozak) itd.*

ɔ i ɔ̄, nego do njihova prijelaza u drugi vokal. Valja (...) reći i to da su se slabe varijante nalazile: a) na kraju riječi i b) u slogu koji je bio ispred jake varijante ili bilo kojeg drugog vokala. Jake su varijante bile u ostalim pozicijama, tj. u slogu ispred slabih varijanata" (Moguš 1971a: 48). Također, bitno je istaknuti da su jake varijante bile one koje su pod naglaskom. No, bez obzira na položaj poluglasa, umjesto redukcije ponekad se provela vokalizacija kako bi se izbjeglo formiranje netipičnih suglasničkih skupina. To dokazuju primjeri *magla, snaha, staklo, vani* i sl. Važna činjenica je "da se nepreventivna vokalizacija slabih poluglasa u mnogim čakavskim idiomima susreće u maloj skupini uvijek istih riječi, što bi moglo upućivati na to da je riječ o staroj pojavi, zajedničkoj svim ili barem većini čakavskih govora" (Pliško i Mandić 2011: 32). Takve nepreventivne pune vokalizacije poluglasa u slabom položaju zabilježene su i u govorima izvan čakavskoga narječja. Josip Lisac je, primjerice, među moliškim Hrvatima zabilježio riječ *malin*, a ponegdje u čakavskoj blizini i prilog *kadi*. Zbog toga možemo reći da je ta jezična značajka alteritetna. Redukcijom poluglasa narušen je praslavenski zakon otvorenih slogova, što znači da slog više nije morao završavati vokalom. U većem dijelu čakavskoga i u štokavskome narječju poluglas *a* se u "jakim" položajima stopio sa samoglasnikom *a*, a u kajkavskom narječju sa samoglasnikom *e*. Unutar čakavskoga narječja posebnost predstavljaju govori Omišlja, Vrbnika i Dobrinja na otoku Krku, govori otoka Cresa te sjevernoga dijela Lošinja. Naime, u dobrinjskome govoru u kratkim je slogovima poluglas u jakom položaju zamijenjen samoglasnikom *o*, a u ostalim navedenim govorima samoglasnikom *e*, npr. *kosno, lozno, tonok; če², denes, lezno, zvena*.

U roverskim govorima kontinuant je starohrvatskoga poluglasa u svim položajima i primjerima *a*, o čemu svjedoče sljedeći primjeri ekscerpirani iz "Upitnika" i ogleđa govora: *Učinili smo pòd od dasâk za plês.; Uvi krùh je dòbar.; Bila je gùsta mâgla, pa nismo vidili prid sòbon.; Šenïcu smo peljâli na vòzu u mâlin.; Mâlinar je stâvija mûku u pòsebnu vriću.; Svâke nedilje su hodili s nâmon na mâšu.; Danâs je mâšu dèla jedân pòp s Pûle.; Imâli smo gñde sânje.; Mòj tâc je bija sūdâc.; Cili dân pâda dâž.; Vâni san razbija stâklo.; Mi je lâga da nima lâzno.; U pêtâk smo posâdili česân.; Ti konâc je prekrâtak.; Po dânu je pûha jâki vîtar.; Do kâsno žânjen žito.; Uvi telâc ïma òsan dân.; Nâša penjâvalpanjâva ïma jènu mâću na sèbi.; Mòj tâc je vridan.*

5. 3. Prilog **kɔdě*

Prilog u značenju 'gdje' u ikavskim i ikavsko-ekavskim govorima glasi *kadi*, a nastao je vokalizacijom slaboga poluglasa. U njemu je "poluglas u starohrvatskome liku (...) doista bio u slabu položaju, u položaju za redukciju, koja je, uostalom i uslijedila u najvećemu dijelu jezika. Na taj su se način našli u novoj inicijalnoj skupini suglasnici dotad razdvojeni poluglasom: *kadę > *kde*. Novonastala inicijalna suglasnička skupina šumnika nije tipična po strukturi: oba su joj člana zatvorni šumnici (prvi u skupini šumnika tipične strukture je tjesnačni, a drugi zatvorni

² Ovu zamjenicu u omišaljskom govoru potvrđuje i pjevač Damir Kedžo u pjesmi "Kanet na vetru", izvedenoj na festivalu "Melodije Istre i Kvarnera" 2007. godine. Tu je pjesmu ispjevao na govoru rodnog Omišlja, a jedan stih te pjesme glasi: "Nisem zna da je sam ustal, nisem zna če te besedi znače."

šumnik), niti je ujednačene zvučnosti (...)" (Lukežić 1998: 28). Takav je oblik Josip Lisac pronašao i u štokavskome narječju, konkretno u zapadnom dijalektu, u govorima koji se nalaze u čakavskoj blizini.

Njegovi oblici u značenju 'nigdje', 'negdje' i 'svugdje' glase: *nīderi*, *nīdi* i *svāderi*. Posvjedočeno je mnogo primjera s tim prilogom, pa ćemo ih ilustrativno navesti samo nekoliko: *Dök je prēla, žēna je skroz morāla pljūkati u prēste, kadī je vūkla nīt iz prēšlice.*; *Kād se sprēla, kudēlja se ponēsla prāti u kalčiju, kadī su se tkāle smōtane štrēne.*; *Brižan si kōne znāš kadī ti je dōma.*; *Kadī mi je Roverija, kadī mi je medežija?*; *Pōšla je tāmo kadī je nīdan nēće poznāti.*; *Takōvu mlādu nīderi nēćeš nāj.*; *Mōj zrmān stoji nīdi u Mēriki.*; *Svāderi su iskāli takōvu rōbu, ma nīderi se ni prodāvāla.* U prilogu *nīdi* poluglas je u slabom položaju nestao, a suglasnička je skupina potom pojednostavnjena.

5. 4. Odras početnog niza *və*

U jugozapadnome istarskom dijalektu, pa tako i u roverskim govorima, prijedlog *və* (< *vb) prešao je u *u*, a takav oblik nastao je nakon redukcije poluglasa u slabom položaju. Takav je oblik tipičan za govore južnoga i većega dijela središnjeg dijalekta čakavskoga narječja, za štokavsko narječje u cjelini te za periferne istočne i zapadne govore kajkavskoga narječja (v. Pliško 2011: 183).

Javlja se u funkciji samostalnoga prijedloga, prefiksa u složenicama, a u nekim složenicama prelazi u *va* ili se reducira.

və > u kao samostalni prijedlog: *U tīsto se mōre stāviti mālo cūkera da būde slāže.*

və > u u dijelu korijena riječi: *Mōj unūk je jāko poprēžan.*; *Njihova unūka je pōšla stāti u Pūlu.*; *Rāno je ustāla udovica.*; *Nāš susēd je udovāc vēč tridēset lit.*; *Triba uzēti čūda vrīmena za takōvo dēlo.*; *Uvēčer ni tēplo.*; *Unūtra je još teplije.*; *Na njiivu si ūzmen vīno.*; *Ujūtro se mōli Bōgu.*; *Učēr je bila fēšta Sīsvete.*

və > va u složenica: *Pīncu se mīsi za Vazān.*; *Na Vazmēni ponediljak su hodili na māšu.*; *Na njēga vājik mōren računāti.*; *Zavājik mi se zamīrija.*; *Vālje će nōč.*

və > ø: *Tō dite je dōbro zgōjeno.*; *Dōbro su zgojūli dīcu.*; *Nikāda je čūda ljūdi imālo šēnce.*; *Svāko jūtro se rāno stāje.*

"Prijelaz *w* + poluglas u *u*- jest štokavizam što dolazi i na čakavskom jugoistoku, a primjeri kao *Vazam* jesu čakavski rezultat, odnosno sjeverozapadni čakavski" (Lisac 2009: 52).

5. 5. Samoglasnički inventar

Samoglasnički inventar roverskih govora čini pet samoglasničkih jedinica: *a*, *e*, *i*, *o*, *u* te slogotvorni fonem *r*. On se ostvaruje bez popratnoga vokala, a može biti kratak i dug, što znači da se ostvaruje opreka po kvantiteti: *břkast*, *břz*, *gřč*, *gřd*, *křsnik*, *křst*, *Mřtvi dāni*; *čřna*, *mřs*; *fřkāti*, *křčāti*. Za jugozapadni istarski dijalekt nisu karakteristični diftonzi, no ipak se javljaju u jednoj manjoj zoni između Poreča i Rovinja i u Vodicama u sjevernoj Istri.

5. 6. Zatvaranje o ispred akcenta

U roverskim se govorima u mnogobrojnim riječima kratki samoglasnik *o* zatvara ispred akcenta, i to uglavnom početno na način da prelazi u *u*. Riječ je o alteritetnoj jezičnoj činjenici jer je potvrđena u svim sustavima hrvatskoga jezika. Dijalektolozi Lina Pliško i David Mandić u knjizi o govorima općine Ližnjan objašnjavaju mogući uzrok te pojave: "Zatvaranje samoglasnika može se promatrati kao neki vid redukcije ili slabljenja, budući da je za zatvoreniji glas potreban manji otvor pri artikulaciji" (Pliško i Mandić 2011: 68). Ta je jezična značajka ovjerena u sljedećim primjerima: *utriskati*, *urđinān*, *udmālo*, *ubājti*, *ubīsiti*, *ubučivāti*, *ubogātiti se*, *uboliti*, *ublič*, *ubrīti*, *ublēm̄bati*, *ubūći*, *uĉidīti*, *uĉistiti*, *udzdāvni*, *udjedanpūt*, *udnikūd*, *udrīzati*, *udvāj̄k*, *ugrnūti*, *uhlādīti*, *uĉūbiti*, *ubrāĉati*, *unāko*, *unāmo*, *uprostīti*, *ustāti*, *ustrīĉi*, *ubahaživāti*, *ufašāti*, *ubīgnuti se*, *upatināti*, *ufēža*, *ufēnditi*. Dio je tih primjera preuzet iz "Upitnika za terensko istraživanje jugozapadnoga istarskog dijalekta", a dio je ekscerpiran iz snimljena razgovora s obavjesnicima. Iz primjera je vidljivo da se uglavnom radi u riječima s prefiksima *o(b)-* i *od-*. U nekima, nadalje, novonastalo *u-* onda može i nestati (*tac*). Svi se navedeni primjeri ujednačeno javljaju s primjerima bez zatvaranja glasa *o*. Pri izravnom upitu obavjesnika koji su primjeri češći, odgovor je bio da se koriste i jedni i drugi, ali ipak se više čuju oni sa zatvaranjem. Ta jezična pojava karakterizira jugozapadni istarski dijalekt (iako je u mnogim govorima sporadična), a zabilježena je i u mnogim drugim istarskim idiomima. Primjerice, prema našem istraživanju, ovjerena je u govoru Lindara u središnjoj Istri koji pripada sjevernočakavskome ekavskom dijalektu. Branimir Crljenko je u govorima Rovinjštine zabilježio i nekoliko primjera u kojima *o* u zanaglasnom slogu prelazi u *u*.

5. 7. Refleks prednjeg nazala *ɛ* i stražnjeg nazala *ɔ*

Prednji nazal *ɛ* i stražnji nazal *ɔ* bili su sastavni dio praslavenskoga vokalskog sustava, a nastali su monoftongizacijom diftonških skupina: *ɛ* od **en* i **em*, **im* i **in*, a *ɔ* od **an* i **am*. Tada je postojala sve jača tendencija za otvorenim slogovima, pa je razumljivo da su konsonanti *n* i *m* nestali ostavivši trag u vidu nazaliziranosti prethodnoga vokala. Ti su vokali *ɔ* i *ɛ*. Novonastali nosni vokali bili su, naravno, dugi jer su nastali od diftonga. Fonemi *ɛ* i *ɔ* (uz *y*) u začetcima hrvatskoga jezika najprije su izgubili nazalnost i tada bili zamijenjeni samoglasnikom *e* (< *ɛ*) i *u* (< *ɔ*). "(...) podatci iz hrvatske jadranske toponomastičke građe pružaju čvrste dokaze o postojanju nosnih vokala u dohistorijsko doba hrvatskoga jezika. Primjeri kao *Parentium* > *Poreĉb* > *Poreĉ*, *Laurentius* > *Lovreĉb* > *Lovreĉ* (...) i dr. dovoljno govore sami za sebe. Uostalom, i na *Baščanskoj ploči* nalazimo redovito uklesano *e* umjesto starijega *ɛ* (npr. *Кънеза* < *kъneza*, a vjerojatno i *ime* < *imeɛ*, kad bi početak ploče bio čitljivo napisan) pored jedinog primjera *svojeɛ*, a umjesto starijega fonema *ɔ* uvijek je *u* (npr. *svetuju Luciju*") (Moguš 2010: 38–39). U primjeru *svojeɛ* vjerojatno je riječ o pisarskoj tradiciji jer se, sudeći prema ostalim primjerima, nazal više nije izgovarao.

U čakavskom narječju zamjena *ɛ* bila je dvoznačna: iza palatala *j*, *č* i *ž* prešao je u *a*, a iza nepalatala u *e*. To dokazuju primjeri *jazik* (< *jezykъ*), *poĉati* (< *poĉeti*), *žati* (< *žeti*); *meso* (< *męso*), *govedo* (< *goveđo*), *pet* (< *pętъ*), *deset* (< *desętъ*), *pamet* (<

pamętъ). Broj leksema s takvom je realizacijom ograničen zbog toga što riječi kojima je dio slijeda bio *je, že i će* nema mnogo. Opisivači sušačkoga govora, Josip Hamm, Mate Hraste i Petar Guberina, prvi su zaključili da je prijelaz *ę* u *a* iza palatala stariji, a pripada zadnjem stadiju praslavenskoga jezika, dok će prijelaz *ę* u *e* iza nepalatala uslijediti vjerojatno do kraja 10. stoljeća. Do opisa sušačkoga govora toj se pojavi nije posvećivala velika pozornost. Prilikom opisa čakavskih govora neki je istraživači nisu ni spomenuli. Iva Lukežić utvrdila je da se "u današnjoj čakavštini sačuvao samo dio primjera sa starim odrazom, jer su se u međuvremenu asimilirali, poprimivši odraz *lel* > *lel*. Veći se broj primjera sa starijim odrazom očuvao u otočkim govorima, a u većini se ostalih suvremenih čakavskih govora obično sačuvao tek po primjer ili dva" (Lukežić 1998: 32). U istarskim se govorima stariji odraz uglavnom ostvaruje samo iza palatala *j*, kao i u nekim zapadnijim štokavskim govorima (v. Lisac 2009: 51). Tako je i u roverskim govorima: *a* iza palatala sačuvao se u leksemima *jačmik, prijâti* (= 'primiti, prihvatiti, uhvatiti') i *zajâti* (= 'pognati na pašu'), a imenica u značenju *jezik* ima dvojnu realizaciju: *jezik* i *jazik*. U ostalim se leksemima javlja *e*: *četiri, dëset, dvăjset, govëdo, jëtra, mëso, načëti, pămet, pët, pëtâk, petnâjst, počëti, požëti, sëdan, trësti, žëtvenjak, žëdan, žëža, žëti* i *žëtva*.

U štokavskom narječju kontinuant je prednjega nazala *e*, a tek se u pokojem primjeru javlja *a*. Primjere takva odraza Josip Lisac pronašao je u nekim govorima zapadnoga dijalekta: u Imotskoj krajini i Bekiji ovjerio je primjere *prijat, zajat* i *jačmak, najat* (= 'najmiti') i *jatra* (uz *jetra*), u Klisu *jačmik*, a u Mratovu *jačmer* (v. Lisac 2003b: 52). Takvi odrazi posljedica su bliskosti štokavaca s čakavcima. Veoma je zanimljiv primjer *jastrijeb* ovjeren u Tramošnici, u kojemu je "umjesto prednjeg nazala (...) javlja sekundarni ijekavizam (...)" (v. Lisac 2003b: 78).

Stražnji nazal *q* u jugozapadnome istarskom dijalektu dao je *u*, pa tako i u roverskim govorima. U snimljenom razgovoru s obavjesnikom odraz stražnjega nazala nije ovjeren, pa je utvrđen usmjerenim istraživanjem. Ovjeren je u primjerima *dûb, gusîna* (= 'gusjenica'), *klûpkô, mûž, posûda, pûpak, pût, rûka, subôta, susëd, tûžiti se* i *zûb*. Izuzetak je imenica *golub*, čiji je odraz *u* i *o*: *gôlub* i *gôlob*. Odras *o* uz *u* odlika je nekih ekavskih govora. Dalibor Brozović ističe da posve izniman razvoj među hrvatsko-srpskim dijalektima predstavlja prijelaz *q* u *a*. Upravo je takav odraz karakterističan za neke govore buzetskoga ili gornjomiranskoga dijalekta (npr. *golab*).

5. 8. Odras fonema *l̥*

U općeslavenskom je jeziku fonem **l̥* stajao uz *l̥* ili *l̥*. Nakon njihove redukcije postao je slogotvorni element (*l̥*), a mogao je stajati samo između dva suglasnika, i to uvijek u sredini riječi. Čuvao se do kraja 13. stoljeća, a onda je u najvećem dijelu hrvatskog jezika počeo prelaziti u *u*.

U roverskim govorima slogotvorni fonem *l̥* u svim je primjerima zamijenjen samoglasnikom *u*: *bûha, dûg, dûgo, gûcati* (= 'gutati'), *jăbuka, kûk, kûnën, müsti, mûzën, mučâti, obûči, obûčen, pûn, pûna, pûnica, spûž* (= 'puž'), *sûnce, sûči, sûza, tûči, vûči, vûk, vûna, žûč, žût, žûtica*. Tako je u većini čakavskih govora, dok je u krčkim govorima njegov ostvaraj višestruk: osim kao samoglasnik *u*, realizira

se bez izmjene u slogotvornoj poziciji (*blha, jablko, žlč*), kao *el* (*pelž, peln*), kao *al* (*dalgo*), kao *o* (*kok, ponica*) i kao *e* (*sence, vena*). Istraživanja Ive Lukežić i Marije Turk pokazala su da u govorima arhaično-konzervativnog i konzervativno-inovativnog modela unutar starinačkoga mikrosustava krčkih govora odraz *l* predstavlja posebnost u odnosu na ostale čakavske govore i hrvatske idiome uopće (v. Lukežić i Turk 1998). U štokavskom narječju samoglasno *l* redovito je dalo *u*, ali u prizrensko-južnomoravskom dijalektu torlačkog narječja Josip Lisac zabilježio je primjere s odrazom *lu*, na primjer *sluza* i *slunce*. Što se tiče kajkavskoga narječja, Milan Moguš je u starokajkavskim tekstovima zamijetio dvostrukost, odnosno prijelaz u *u* i *o*, a kao primjer navodi *vuk* i *vok* (v. Moguš 2010: 56). Naime, u kajkavskom je temeljni odraz poseban glas *o*, pa odatle kolebanje u grafiji u starim tekstovima.

Odraz *u* na mjestu stražnjega nazala i samoglasnoga *l* uglavnom je redovit u štokavaca, a manje u čakavaca (v. Lisac 2009: 52; 2003: 196).

5. 9. Refleks jata

Prema starom su se jatu, koji se bilježi kao *ě*, u čakavskom narječju razvili ikavski, ekavski, jekavski i ikavsko-ekavski refleks. Fonem *ě* razvio se krajem općeslavenskoga doba, a nastao je od dugoga **e*. Isprva je bio nalik glasu *a* (nalazio se između vokala *e* i *a*) postavši novim fonemom *ê*, a kasnije je (osim iza palatala) u većini slavenskih govora imao vrijednost zatvorenoga *ę*. "U to je vrijeme *jat* još uvijek imao status fonema, ali je bio bez odgovarajućega zatvorena parnjaka na suprotnome dijelu artikulacijskoga prostora, što ga je činilo samotnim i nedovoljno učvršćenim u sustavu samoglasnika s odgovarajućim parnjacima (...) Stoga se *jat* u daljnjemu procesu prilagodbe uklapao u postojeći sustav postupnim približavanjem svoje artikulacije artikulaciji jednoga od susjednih samoglasnika do potpunoga izjednačavanja sa samoglasnikom /i/ ili samoglasnikom /e/, a u dijelu je refleksa fiksirano artikulacijsko kolebanje između samoglasnika (i) i (e) u vidu diftonške sekvencije /ie/" (Lukežić 1998: 43–44).

U Istri je distribucija refleksa jata trojaka. Naime, na tom se poluotoku prostiru ikavski, ekavski i ikavsko-ekavski govori. "Nije tako bilo uvijek. Prije turskih provala na Balkanski poluotok i velikih migracija pučanstva izazvanih njihovim nadiranjem, čitava je čakavska Istra bila ekavska. Ikaviziranje dijela ekavskih govora Istre posljedica je doseljenja velikog broja ikavaca čakavaca i štokavaca među ekavske starosjedioce Istre" (Crljenko 1995: 122). Riječ je, naime, o kraju 15. i o 16. stoljeću, kada se dijalekatska slika Istre znatno izmijenila. Tada je na "novim" prostorima došlo do miješanja dijalekata, a autohtoni je govor zamijenjen govorom doseljenika. Do tih je jezičnih mijena došlo i u središnjoj, sjeverozapadnoj i jugozapadnoj Istri te oko Vodica.

U govorima jugozapadne Istre, pa tako i u roverskim, fonem *ě* reflektirao se kao *i* u korijenskim i relacijskim morfemima.

Potvrde oblika:

- a) ikavski refleks jata u korijenskim morfemima: *beside, bilo, bisna, bižati, blid, brime, brist, cidi, crikva, čerišnja, čovik, dica, did, dilila, Divica, divôjka, grihi,*

grīšan, hlib, jīdra, lišnjak, lito, livo, mīseca, mīsečina, mlīka, mriža, nesriča, nevište, orihe, potiže, prikosūtra, privāriti, priz, razrīdi, rīku, rīzat, smrikvu, sīme, snig, sriča, svit, svītle, trīzno, vītar, vrīme;

- b) ikavski refleks jata u relacijskim morfemima: *dōli, gōri, mālīh, na nōgi, ovīh, slabiji, stariji, stārin, štimānih, znūtri, žūtīh, žutiji*. Bitno je napomenuti da je u ovim primjerima, osim u komparativu koji je nastao od elementa *-ěj-, nemoguće znati radi li se o glasu *i* kao odrazu jata ili je ono posljedica analogije prema palatalnoj sklonidbi gdje je nastavak bio *-i*³.

Ovjereno je i nekoliko ekavizama: *čēsta, dēkla, dēlati, dēlavac, dēlo, hrēn, petēh, sēno, slezēna, susēd, vēnāc, zēnica*. Većinu se tih leksema susreće i u drugim jugozapadnim istarskim govorima. Stalno prisutne ekavizme u govorima južne i zapadne Istre zabilježili su i Josip Ribarić, Mieczysław Małecki i Mate Hraste. Refleks jata ima i razlikovnu funkciju u riječi *dēlati* i *dīlati*. *Dēlati*, naime, znači 'raditi', a *dīlati* 'tesati'. Tu je razliku zabilježio i Branimir Crljenko u govoru Rovinjštine i Ivan Popović u okolici Poreča.

U dijalektološkoj se literaturi kao primjeri odraza jata često navode imenica *koren* i prilog *vodelodeka*, no David Mandić u nekoliko svojih radova ističe kako u spomenutim primjerima "nije riječ o odrazima jata, već o inačicama s izvornim *e* (usp. stsl. *ovьde* i *koreнь*) (...)" (Mandić i Rusac 2013: 128).

Ikavski refleks jata svojstven je čakavskim, štokavskim i kajkavskim govorima. "Ikavskih štokavskih govora ima unutar slavonskoga štokavskoga dijalekta, u Gorskome kotaru i Lici, na velebitskome i podvelebitskome prostoru između Povila i Senja te na uzmorskome i zaobalnome pojasu južnije od Senja do Omiša, u štokavskim oazama na otocima Pagu, Šolti, Braču, Hvaru i Korčuli, u Dalmatinskoj zagori, zapadnoj Hercegovini, zapadnoj i središnjoj Bosni, te u dijasporama na sjeveru Bačke i u južnome Gradišću u Austriji. Ikavaca ima i među kajkavcima unutar donjosutlanskoga dijalekta" (Lukežić 1998: 75). Unutar štokavskog narječja Josip Lisac je ikavski refleks jata ovjerio u govorima slavonskog dijalekta te u zapadnom dijalektu.

5. 10. Akcentuacija

Naglasni inventar

Pri navođenju fonoloških kriterija za određivanje čakavskoga narječja Milan Moguš ističe da akcentuacija ima prvorazredno fonološko značenje. Ona je u govoru "najpostojanija" jer vrlo teško prihvaća promjene. Osnovni je čakavski sustav stari troakcenatski, no ima puno čakavskih govora u kojima se razvio neki drugi sustav. Na čakavskome području Milan Moguš utvrđuje četiri akcenatska sustava: stari, stariji, novi i noviji.

Naglasni sustav roverskih govora sastoji se od sljedećih naglasnih jedinica: kratkosilaznoga akcenta, dugosilaznoga, zavirutoga akcenta ili akuta, nenaglašene duljine i nenaglašene kračine. Nenaglašena duljina ostvaruje se samo u predakcenatskoj poziciji ispred kratkosilaznoga akcenta, dok su u zanaglasnoj

³ Više o tome u Mandić 2015.

poziciji pokraćene. Također, nema prenošenja naglasaka na klitiku, osim u veoma rijetkim primjerima kao što je *Nemōj rēžati nā me*.

Raspodjela naglasnih jedinica

Kratkosilazni akcent ostvaruje se:

- na početku riječi: *ābela, biškup, brčkati, miškula*
- u sredini riječi: *alōra, apōstol, arbēta, barāka, bištēka, mučāti, naditi, pasāti, poslāti*
- na kraju riječi: *bančić, biškōt, bogāt, brečić, mučljiv, telac*

U završnom se slogu riječi, kao što je vidljivo, ostvaruje samo u zatvorenoj ultimi, osim u veoma rijetkim primjerima, kao što je glagol *gambijā* (*U zādnjih dēset lit se je jāko gambijā*). U takvim primjerima kratkosilazni je naglasak nastao pokratom dugosilaznoga (< *gambijā*). No, u otvorenoj se ultimi taj naglasak u principu ne ostvaruje jer se s toga mjesta povlači na penultimu i tada uvijek nastaje akut bez obzira na to je li mu prethodila duljina ili kračina.

Dugosilazni akcent ostvaruje se:

- na početku riječi: *āmen, ārija, bōrša, hāla, nārod*
- u sredini riječi: *advēnat, antōnšnjak, armāti, bandira, zrmāni*
- na kraju riječi: *armār, avizān, badilj, bakin, balancin, baldakin, bičerīn, kažun*

Bitno je reći da se u jugozapadnome istarskom dijalektu u duljenju predsonantom uvijek ostvaruje dugosilazni naglasak: *stārci, pālci, pokōjni, vīrno* i sl.

Zavinuti akcent ili akut uglavnom je ograničen na penultimu. Javlja se:

- na novom mjestu nakon pomaka kratkosilaznoga akcenta na prednaglasnu duljinu: *brāzda* (< *brāzdā*), *vīno* (< *vīnō*), *glāva* (< *glāvā*), *gospodāra* (< *gospodārā*), *grēda* (< *grēdā*), *grēmo* (< *grēmō*), *križa* (< *križā*), *kuypira* (< *kuypirā*), *mliko* (< *mlikō*), *mūka* (< *mūkā*), *rūka* (< *rūkā*), *pētkā* (< *pētkā*), *prāsci* (< *prāsci*), *trāva* (< *trāvā*), *zīma* (< *zīmā*), *zvīzda* (< *zvīzdā*);
- na novom mjestu nakon pomaka kratkosilaznoga akcenta na prednaglasnu kračinu (u kanovačkoj poziciji): *bōsa* (< *bosā*), *brēka* (< *brēkā*), *dōbro* (< *dobrō*), *jēno* (< *jenō*), *kāko* (< *kakō*), *kōnja* (< *konjā*), *mōja* (< *mojā*), *nōga* (< *nogā*), *ōca* (< *ocā*), *pōpa* (< *popā*), *sāda* (< *sadā*), *sēlo* (< *selō*), *sēstra* (< *sestrā*), *žēna* (< *ženā*), *vōda* (< *vodā*), *vōjska* (< *vojskā*), *Vāzma* (< *Vazmā*), *zōve* (< *zovē*).

Općeslavenski neoakut prešao je u dugosilazni naglasak: *bārba, crīkva, kuypir, kvarnār, petnājst, pokōjni, sūša*, a noviji akut nastao je novijom retrakcijom s otvorene kratke ultime. Takav razvoj akuta odlikuje čitav jugozapadni istarski dijalekt.

Kanovačko je duljenje karakteristično za jugozapadni istarski dijalekt. O kanovačkom je akcentu pisao Mate Hraste u istoimenom članku (v. Hraste 1957.). Istraživao je gdje se javlja i kako, i zaključio da se javlja na području "na kome se starija čakavska akcentuacija sukobila s novom štokavskom, koja sve više prevladava. Istina je, taj akcenat nije na tome području uvijek iste prirode kao štokavski dugosilazni akcenat (...), nego je sličan čakavskom akutu (...)"

(Hraste 1957: 63). Ponukan Balotinim pjesmama, uputio se u Istru i utvrdio da se kanovački akcent javlja u Raklju, ali i Marčani, Peruškima, Krnici, Muntiću, Valturi, Jadreškima, Štinjanu, Škatarima, Šikićima, Sošićima, Baderni i nekim drugim naseljima u okolici Pule i Poreča.

Primjeri ostvaraja prednaglasne duljine: *bīsāti, blištāti, kūpiti, mīriti, mīsiti, pīsāti, plātija, splātiti, tūžili*. Iz navedenih je primjera vidljivo da se naglasak ne prenosi na prednaglasne duljine, za razliku od nekih jugozapadnih istarskih govora. Tako je i u susjednom govoru Svetvinčenta (v. Pliško i Mandić 2013: 122).

Opisan naglasni sustav tipičan je jugozapadni istarski. Prema Moguševoj klasifikaciji, riječ je o *novijem troakcenatskom sustavu*. U takvu sustavu dolazi do parcijalnoga, ali sustavnoga pomicanja starih akcenatskih mjesta.

U razgovoru s obavjesnicima zabilježeni su i primjeri u kojima naglasak ima razlikovnu funkciju.

- biliti* (= 'bijeliti') – *bīliti* (= 'začinjavati mašču')
gnjila (= 'ilovača') – *gnjīla* (= 'trula')
käko (= 'kao') – *kāko* (= 'kako')
kapäc (= 'sposoban') – *kāpac* (= 'mjesto gdje kaplje voda')
mīriti (= 'mjeriti') – *mīriti* (= 'miriti koga ili uspostavljati mir')
mūka (= 'muka, napor') – *mūka* (= 'brašno')
ničigov (= 'ničiji') – *ničigöv* (= 'nečiji')
rivāti (= 'stići') – *rīvati* (= 'gurati')
parāti (= 'misliti, smatrati') – *pārāti* (= 'parati, kidati')
tēžak (= 'težak') – *težāk* (= 'radnik')
vrrnūti (= 'vratiti') – *vrrnuti* (= 'preokretati')

5. 11. Suglasnički inventar

Suglasnički inventar roverskih govora čine dvadeset i tri fonema: *b, c, ċ, d, ž, f, g, h, j, k, l, l̥, m, n, n̥, p, r, s, š, t, v, z* i *ž*. Čakavsko narječje karakterizira nepostojanje zvučnih afrikata *ž* i *ẓ̌*. Afrikata *ẓ̌* u istraženom govoru prelazi u *ž*: *svidōžba, žëp*, a *ẓ̌* nalazimo većinom u tuđicama talijanskoga podrijetla: *žardīn* (= 'park'), *žilāto* (= 'sladoled'), *želōž* (= 'ljubomorani'), *želožija* (= 'ljubomora'), *žirān* (= 'pelargonija'), *žilë* (= 'prsluk'), *žir* (= 'zavoj, okret'), *žirlānda* (= 'vijenac'). Javlja se i u imenici *ānžēja* i *ānželić* za razliku od nekih čakavskih govora u kojima prelazi u *j*: *anjel* i *anjelić*. Afrikate *č* i *ć* svedene su na tzv. srednje *č̣*, a Milan Moguš ga u knjizi *Čakavsko narječje, Fonologija* opisuje ovako: "Moglo bi se reći da pri izgovoru toga glasa vrh jezika slabo dodiruje prednje alveole i gornje zube, dakle je negdje na pola puta između donjih zuba (što je karakteristično za štokavsko *ć*) i uzdignutog položaja prema alveolama (što je karakteristično za *č*)" (Moguš: 1977: 65). To je značajka većine jugozapadnih istarskih govora, a razlikovanje *č* i *t'* većinom se odnosi na rubne (na primjer Vela Traba) i premanturske govore. Tu posebnu fonetsku realizaciju uočili su već prvi istraživači tih govora: Mieczysław Małeck, Josip Ribarić i Mate Hraste. Hraste smatra da je to novija crta u jeziku jer

neki govori na jugu Istre dobro razlikuju *t'* i *č*. Ovu su fonetsku značajku sa sobom donijeli doseljenički istarski govori iz stare domovine, a poznata je i "čakavskim govorima uz obalu od Zadra do Biograda na moru i na otoku Pašmanu" (Hraste 1964: 19). Prema istraživanjima Josipa Lisca, javlja se i u nekim govorima zapadnoga dijalekta štokavskoga narječja. Suglasnik *b* odlično se čuva na svim mjestima gdje mu je prema etimologiji mjesto. Tako je u svim jugozapadnim istarskim govorima, osim u premanturskim. Ne čuva se samo u riječi *fâla* i *zafâliti* i njezinim oblicima, u kojima skupina *hv* prelazi u *f*: *Fâljen Āsus*.

Na dočetu unutrašnjeg sloga, ispred zubnih i usnenih suglasnika, *m* prelazi u glas koji je izgovorom između glasa *m* i *n* (*ŋ*): *buŋbâk*, *kuŋpanija*, *kuŋpîr*, *luŋbrîja*, *štrâŋbi*, *teŋpûra*. Iako neki taj glas bilježe kao *n* (Drago Orlić), a neki kao *m* (Kalčić – Filipi – Milovan), na terenu je nedvojbeno utvrđeno da je riječ o glasu *m* koji, uvjetovan okolinom, izgovorom prelazi u *n*.

Zabilježeni su primjeri *čësta* i *prëšlica*, u kojima se suglasnici *c* i *s* palataliziraju.

Ne provodi se obezvučenje finalnih zvučnih suglasnika. Tako je u čitavom dijalektu, osim u nekim selima u okolici Vodica.

5. 12. Prijelaz završnoga *-m* u *-n*

Među općekavske crte ubrajamo i prijelaz *-m* > *-n* na kraju relacijskoga morfema, dok na kraju leksičkoga *m* ostaje neizmijenjeno. Neki smatraju da je razlog tomu taj što bi u tom slučaju izazvalo promjenu značenja, a neki smatraju da je obnovljeno ili očuvano pod utjecajem ostalih oblika u kojima nije na kraju riječi. Takve su riječi, na primjer, *sâm* (u primjeru *sâm Bôg znâ da je tâko*), *srâm* i *kûm*, koje su ovjerene *Upitnikom za terensko istraživanje jugozapadnoga istarskog dijalekta*. Ta pojava nije svojstvena samo čakavskim govorima, već i štokavskim, slovenskim, crnogorskim i albanskim govorima duž jadranske obale. Prema tome je jasno da pripada jezičnim činjenicama nižega razlikovnog ranga, tj. alteritetima. Unutar čakavskih govora izuzetak je govor Omišlja na otoku Krku, u kojem završno *m* u relacijskim morfemima ostaje neizmijenjeno.

Ovu pojavu već 1843. godine navodi Antun Mažuranić kao jednu od najznačajnijih odlika vinodolskoga govora, a Dalibor Brozović ubraja je među adrijatizme. Veliku joj pozornost posvećuje Mate Hraste u članku iz 1970. godine, u kojem iznosi mišljenje da se javlja već krajem 15. stoljeća, ali do pravoga izražaja dolazi tek u 17. i 18. stoljeću jer je renesansni pisci (16. stoljeće) baš ne primjenjuju. Kao uzrok toj pojavi navodi lakši izgovor, jer je na kraju riječi lakše izgovoriti *n* negoli *m* te se suprotstavlja onima koji misle da je do nje došlo pod utjecajem romanskoga (veljotskoga) jezika, jer se u veljotskom jeziku ta jezična crta ne javlja, kao ni u mletačkom dijalektu. Milan Moguš ne prihvaća tzv. "teoriju lakšeg izgovora", jer onda se postavlja pitanje zašto ta pojava nije zahvatila i druga dva dvousnena (bilabijalna) konsonanta, dakle *b* i *p*, nego samo *m*. Na kraju zaključuje: "Zbog svega što je navedeno, tumačenje prijelaza završnog nastavačnog *-m* > *-n* kao posljedice lakšeg izgovora ne djeluje uvjerljivo" (Moguš 1977: 80). U roverskim je govorima promjena završnoga *m* u *n* u relacijskim morfemima sustavna, a to potvrđuju mnogobrojni primjeri ekscerpirani iz oglada govora te iz tekstova pisanih na roverskoj čakavici koji su navedeni na početku ovoga rada.

Potvrde oblika:

- a) u imenica: *bânkon, brkûnon, mihûron, nôson, siron, težâkon, vozîčen, vrâton; kôlon, môren, ûljen, želîzon; mêtlon, rakûjon, Roverîjon, škrtâçon, trôbon, zemljôn;*
- b) u pridjeva: *rôgatin, vèlikin; bilon;*
- c) u zamjenica: *nân, nâšen, š njîn, š njôn, sôbon, svôjen, tin, tôbon, vân;*
- d) u 1. licu jednine prezenta: *bižîn, būden, čûjen, dâjen, dôjden, domîšljan, iman, ležîn, môlin, nîsan, poglêdan, poznân, sîden, slâžen, trîban, ukâžen, vîdin, vòlin, zgûbin, znân;*
- e) u čestica: *bâren.*

U imenici *Vazân* i glavnim brojevima *sêdan* i *ôsan* također dolazi do prijelaza *-m* u *-n* iako je riječ o leksičkim morfemima. Tako je i u drugim čakavskim govorima.

5. 13. Završno *-l*

Završno *-l* postalo je završno nakon gubitka poluglasa u slabom položaju. Javlja se u sljedećim kategorijama: na dočetu finalnoga sloga u glagolskom pridjevu radnom, na dočetu finalnoga sloga u imenica, pridjeva i priloga i na dočetu unutrašnjeg sloga različitih vrsta riječi. U roverskim govorima finalno *-l* čuva se na završetku unutrašnjeg sloga u imenica i pridjeva: *dôlca, kôlca, kôltra, koltrîne, mâlta, soldâti, šôldi, têlca; bôlna*. Neizmijenjeno *l* u središnjim slogovima u riječi alteritetna je jezična značajka jer se javlja u sva tri narječja. Značajka jugozapadnih istarskih govora jest sustavna zamjena finalnoga *-l* vokalom *-a* na dočetu završnoga sloga u imeničkih riječi i glagolskom pridjevu radnom muškoga roda. U glagolskom pridjevu radnom dvije su moguće realizacije. Ako, naime, osnova završava vokalom *a* (npr. *čuvâ, držâ, povidâ, ustâ*), on se duži jer su se dva ista vokala našla jedan do drugoga (jedan od osnove, a drugi od nastavka), pa su se stopili u jedan (*čūval > čūvaa > čūva; držal > držaa > drža; povidal > povidaa > povida; ustal > ustaa > usta*), a ako je spomenuti vokal zanaglasen, on se krati (*rêka < *rêkal*). Ako osnova pak završava kojim drugim vokalom, između osnove *i* završnoga *a* umeće se intervokalno *j*, o čemu svjedoče mnogobrojni primjeri koje donosimo u daljnjem tekstu.

Potvrde oblika:

- i* na kraju osnove: *bîja, bolîja, cipîja, dignîja, dilîja, gonîja, gorîja, govorîja, hitîja, kosîja, kupîja, lija, ložîja, mislîja, molîja, stîja, zgorîja, zgubîja, zvâdîja;*
- e* na kraju osnove: *pôčeja, ukrêja, uplêja, ũzeja;*
- u* na kraju osnove: *čûja;*
- o* na kraju osnove: *ubôja.*

U imenica, kada se ispred krajnjega *-l* nađe samoglasnik *a* ili *o*, vokalizirani odraz finalnoga *-l* stapa se s tim vokalom u dugo *a* ili *o*: *bukâ, kanâ, kotâ, pakâ; fažô, mižô, pastô, sô, vô*. Intervokalno *j* umeće se između kraja osnove i nastavka u imenica i pridjeva muškoga roda čija osnova ne završava na *-a* (jednako kao i u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda). To mogu potvrditi primjeri tipa *ânzeja, grêdeja, kaštêja, macêja, prêteja, šântuja; debêja, gôja, kîseja, vêseja*.

Prijelaz dočetnog *-l* u *a* "je štokavska značajka; međutim, ona je dobro zastupljena i u čakavaca koji su pod jakim štokavskim utjecajem" (Lisac 2003a: 196). Josip Lisac ju je unutar štokavskoga narječja zabilježio, primjerice, u velikom dijelu zapadnoga dijalekta, u Vlahiji, u prizrensko-južnomoravskom dijalektu na Kosovu, a Iva Lukežić u ličkim i dijelu dalmatinskih govora ikavskog dijalekta štokavskog narječja.

5. 14. Konsonantske skupine

Konsonantska skupina **čr*, koja je nastala u kasnom općeslavenskom jeziku, očuvana je u svim jugozapadnim istarskim govorima osim u premanturskima, koji se nalaze na samom jugu Istre (Premantura, Banjole, Vinkuran, Vintijan i Valdebek). U roverskim su govorima ovjereni sljedeći primjeri: *črivo* (= 'crijevo'), *črn*, *črniti*, *črtalo* (= 'crtalo, dio pluga'), *črv*, *črvič*, *črljiv*, *črčak*, *črčati*, *črhulja* (= 'grozd bez zrnja koji ostane na lozi nakon berbe'), *črpnja*. Međutim, javlja se i odraz *cr*, i to u riječi u značenju 'crven' i njezinim izvedenicama: *crlēn*, *crlenica*, *crlēniti se*. Ti su izuzetci (uz *crn*) zabilježeni u mnogim jugozapadnim istarskim govorima. Konsonantska skupina *čr*, osim u čakavskom narječju, sačuvana je i u kajkavskom te iznimno u nekim govorima štokavskoga narječja, na primjer u Podravini (slavonski dijalekt), Moliseu (zapadni dijalekt), južnom Gradišću, osim u pridjevu *crljen* (vlahijska oaza).

U roverskim govorima odraz praslavenske i starohrvatske skupine **skj*, *stj* > *skaj* je *št*, što ih ubraja među štakavsko-čakavske govore: *blāštātīlblīštīti*, *blīšti*, *gnjīšte*, *gūšter*, *gūšterica*, *klišta*, *košīšte*, *křšten*, *krštēnje*, *pūštāti* (= 'propuštati tekućinu'), *širište*, *siromāština*, *skorišten*, *strnište*, *štīpāti*, *štūcati*, *toporište*, *uštipnuti*, *voštenica*. Skupina *šč* pojavljuje se u ograničenom broju leksema: u imenici *koščica*, u konjugaciji glagola *iščē* i *stiščē*: *iščēn*, *stiščē*, *stiščēn*, *stiščū*. Takvi su odrazi potvrđeni u mnogim drugim jugozapadnim istarskim govorima (govor Butora, Divšića, Hlistića, Kacane, Krnice, Lobarike, Marčane, Nove Vasi, Raklja, dio Barbanštine), a zabilježio ih je i Mieczysław Małecky u raspravi o slavenskim govorima u Istri. "Iz priloženog se materijala vidi da je u cijelom vodnjanskom tipu u pravilu **stj* (**skj*) > *št*, dok se *šč* pojavljuje stalno samo u derivatima *iskati*, dok se u drugim riječima pojavljuje izuzetno rijetko što znači da je čakavski utjecaj u razvoju **stj* (**skj*) sveden na minimum" (Małecky 2002: 83). Neki od izuzetaka jesu govor Kringe, dio Barbanštine, tj. središnja i rubna podskupina i rubni govor Vele Trabe, koji je poprimio sjevernočakavski odraz *šč*, pa se prema klasifikaciji Milana Mogušića ubrajaju u šćakavske čakavske govore. Riječ je o govorima koji se nalaze uz granicu sjevernočakavskih ekavskih govora (Kringa i Vela Traba uz ekavski Tinjan, a dio Barbanštine uz ekavski Žminj), pa je došlo do međudijalektalnih dodira. Osim njih, taj je odraz Radosav Bošković (a kasnije i David Mandić) pronašao u nekim riječima u govoru Pomera. Jezikoslovac Dalibor Brozović čakavsko je narječje podijelio na šest dijalekata, među kojima je na drugom mjestu jugozapadni istarski ili štakavsko-čakavski dijalekt. Jedan od tri kriterija koje uzima pri klasifikaciji dijalekata jest rezultat jotovanja praslavenske skupine **skj* i **stj*. Jugozapadni istarski dijalekt pretežno je štakavski, ali istraživanja su pokazala da govori koji mu pripadaju ne tvore kompaktnu cjelinu jer ima među njima ima i onih u kojima prevladava odraz *šč* (to su u pravilu rubni govori). "Šćakavizam je štokavsko/

nečakavska osobina, ali, kako vidimo, nije općenit. Zna se da su i mnogi štokavci zapadnoga podrijetla šćakavci, pa u tim jugozapadnim istarskim šćakavizmima može biti i štokavskoga šćakavskog utjecaja, ne samo čakavskog" (Lisac 2009: 55). Odraze *št* i *šč* u jugozapadnome istarskom dijalektu potvrdili su Lina Pliško, David Mandić, Josip Lisac, Petar Šimunović, Rudolf Ujčić i dr.

Suglasnička skupina *št* nastala je i preinačavanjem praslavenske skupine **čbt* u starohrvatskom razdoblju. Takav je odraz zabilježen u primjerima *poštēn*, *poštēnje* i *poštivāti*. U mnogim je mjesnim govorima ovjeren i glagol *štiti* (= 'čitati'), no u roverskim govorima on glasi *čitati*.

U primljenicama, i to uglavnom talijanizmima, ovjerene su sljedeće konsonantske skupine: *št*, *šk* i *šp*. Skupina *št* potvrđena je u sljedećim primjerima: *fěšta*, *štābeja*, *štabelāti*, *štacijōn*, *štajūn*, *štāla*, *štentāti* (= 'odugovlačiti'), *štikadēnt*, *štīma* (= 'procjena'), *štīmadūr*, *štīmāti*, *štōla*, *štōrija*, *štramāc*, *štrīga*, *študijāti*, *štūf*, *štūmig*, *štūmigāti se*, *štūpida*, *štupidēca*, *štupīti se* (= 'čuditi se'), *štūva* (= 'peć'). Skupinu *šk* sadrže primjeri *škāditi*, *škafetīn*, *škālōnja*, *škancija*, *škapulāti*, *škārto*, *škartōc*, *škātula*, *škatulēta*, *škēletro* (= 'kostur'), *škīf*, *škiwāti*, *škopjāti*, *škōrnja*, *škōvāce*, *škōvacēra*, *škūrница*, *škūža*, *škužāti*. Mnogobrojni su primjeri ovjereni i sa skupinom *šp*: *špacakamīn*, *špāda*, *španjulēt*, *špārati*, *špāš*, *špendāti*, *šperānca*, *šperāti*, *špēža*, *špīditi*, *špija*, *špijāti*, *špina*, *špitā*, *špōrak*, *šporkēca*, *športelīn*, *špūnja*.

5. 15. Pojednostavljanje suglasničkih skupina

U čakavskom se narječju suglasničke skupine pojednostavljaju ispadanjem jednoga člana ili njegovim prelaskom u manje napet glas. Pri tome se afrikata zamjenjuje frikativom, okluziv sonantom i sl. Takvim mijenama šumnika u zatvorenu slogu rasterećuju se napeti slogovi.

Potvrde oblika:

- a) U početnom slogu: u primjerima *čēla*, *čēlar*, *tīč* i *šenica* skupina se pojednostavljuje gubljenjem početnoga okluziva *p*. Pojednostavljanje inicijalnih skupina karakteristika je mnogih govora hrvatskog jezika. U središnjem slogu zabilježena je potpuna redukcija okluziva *d* u primjerima *hōj* i *hōjmo*, u kojima je niz *oi* stegnut u *oj*, pri čemu je *i* izgubilo slogotvornost, zatim u primjerima *jēna*, *jēno*, *jēnega*, *svejēno* i *zājno*, *g* u prilozima *nīderi* (= 'nigdje'), *nīdi* (= 'negdje') i *svāderi*, *t* u broju *dēvesto* i *p* u glagolu *grēsti*. Okluziv je zamijenjen sonantom u brojevima *dvājset*, *dvanājst*, *jedanājst*. S obzirom na to da u pravilu okluzivi *k* i *t* ne stoje zajedno, u primjerima *dōhtor*, *lāhta*, *nōhta* i *trāhtor* (< *lakta*, *nokta*, *traktor*) prvi član (*k*) prelazi u odgovarajući frikativ (*h*). Prijelaz *k* u *h* zabilježen je i u prijedlogu *h*, na primjer: *Grēmo h māši*. U središnjem slogu afrikata nije zamijenjena manje napetim frikativom u primjerima *lāčna*, *māčka*, *ōcta*, a nije provedena ni disimilacija sibilanata u imenici *prāsci*. Zamjena afrikate frikativom ovjerena je samo u glagolu *mūšte* (3. lice imperativa glagola 'šutjeti'). Taj smo primjer dobili naknadnim ispitivanjem jer nije bio zabilježen u *Upitniku* ni u ogledu govora.
- b) U završnom slogu: potpuna redukcija okluziva u riječi *dāž* (< *dažd*).

5. 16. Redukcija *v* pred glasom *r* u suglasničkoj skupini

Suglasnik *v* reducira se ispred glasa *r* u suglasničkoj skupini, o čemu svjedoče primjeri *četrtāk, četrti, čřčāk, čřčati, črljiv, střdnuti, třd, třda, třdo*. Osim toga, *v* se reducira i na početku riječi u primjerima *rěbāc* i *lāsi* (= 'kosa'). To je alteritet, odnosno jezična činjenica nižega razlikovnog ranga jer je, osim čakavskim, svojstvena i kajkavskim govorima. David Mandić ju je, pri nabranju značajki jugozapadnoga istarskog dijalekta, ubrojio u obilježja koja se susreću u svim jugozapadnim istarskim govorima osim premanturskih (v. Mandić 2014: 2). U dijalektološkoj se literaturi kao primjeri ispadanja *v* ispred *r* u suglasničkoj skupini vrlo često navode riječi *sraka* i *sekrva*, za koje je David Mandić u nekoliko radova iznio tvrdnju da se tu ne radi o gubljenju *v*, nego u prvom slučaju o naknadno umetnutom *v* u nekim govorima, a u drugom "o svojevrsnoj disimilaciji na daljinu pri čemu prvo *v* ispada" (Mandić i Rusac 2013: 132).

5. 17. Oblici upitne i odnosne zamjenice *koji*

Upitne i odnosne zamjenice u značenju 'koji', 'koja', 'koje' imaju samo kontrahirane oblike, a glase *kī* (*Ōn je nāš neběski čuvār kī nās ĩma rād.; ōnda nūtra vřžemo fažōkī se prije tēga priko nōči močtja u vōdi*), *kā* (*vāj si po tōj ferāti znākā je ũra; svāka famēja je užāla imāti kakōvu ōvcu kā njīn je davāla vūnu za dēlati rōbu*) i *kō*. Takvi oblici bez naveska opće su obilježje jugozapadnoga istarskog dijalekta, s izuzetkom premanturskih govora u kojima je uopćena osnova *koj-*. "Upitna i odnosna zamjenica *ki* (N jd. m. r.) potječe od istovrsne praslavenske zamjenice **kъ* koja je pri tvorbi određena lika vezivala uza se oblik N jd. muškoga roda anaforičke zamjenice **i*: *kъ + i*. Stražnji se poluglas /*ʋ*/ pred poluvokalom /*ī*/ mogao fakultativno produljiti u /*yl*/ (/ʋ/ + /i/ > /yl/ + /i/). U tomu je slučaju N jd. određenoga lika ove zamjenice glasio *kyi* (bez fakultativnoga produljenja: *kvi*), a nakon supstitucija i kontrakcija (*kyi* > *kii*): *ki*" (Lukežić 1996: 115).

Množinski oblici glase *kī* (*Kadi su svi umi snīgi kī su Roveriju teplili?; pōbrli su se najlīplji klāsi kī su se pōsebno umlātīli i puštīli za sīme*), *kē* (*nī Krānjic z vozičen kē baratāju jābuke za naše kuņpire; jāram je imā trte u kē se vřglo timūn od vōza*) i *kā* (*sāmo nika dīca kā njīn spodobāju; dīca kā su dōšla, su sa sōbon donēsla borīće*). Osim u nominativu i akuzativu, ovjereni su i primjeri u drugim padežima u oba broja: *plātno s kīn su žēne šile lancūne* (I jd. s. r.); *Ōsmi dān prije Vāzma je Ūličnica na kū su se blagoslīvljāle ũlike* (A jd. ž. r.), (...) *bisāge u kīh su i drūgo lito nosīle sīme za nōvu konōplju; rābilo je prontāti bāčve u kīh se krūh mīsija* (L mn. ž. r.).

Osim upitne i odnosne zamjenice, zamjenica *kī* pokriva značenje 'tko': *Kī će ga znāti?; Pastōle je imā mālo kī; Kī je imā šōldi, si je mōga kūpiti nōve pastōle*. Genitiv jednine glasi *kega*.

Ponekad se koristi umjesto zamjenice *ča*: *Bi stīlo pōjti vīti tu nřjvu zasvīm kī je gřdo vřīme* ili alternira s njom: *...zasvīm čā smo trūdni*.

Ovjerene su i neodređene zamjenice složene od te zamjenice. Glase *nikī* (-a, -o), a pokrivaju značenja 'netko', 'neki', 'nitko'.

5. 18. Odras skupina *jt* i *jd*

U prezentskoj osnovi glagola 'ići' (<*iti⁴) na granici prefiksalnoga i korijenskoga morfema realizira se skupina *jd*. Suglasnička skupina *jt* javlja se u infinitivu te, kao i *jd*, isključivo u glagola izvedenih od glagola **iti*. Nastale su prema formuli *oi, ai, ei* > *oi, ai, ei* > *oj, aj, ej*. Karakteristične su za pojedine govore svih triju narječja. U štokavskom narječju Josip Lisac zabilježio ih je u slavonskom dijalektu. U jugozapadnome istarskom dijalektu potvrdili su ih Mieczysław Małecki i Mate Hraste, a od recentnijih istraživača Branimir Crljenko, Rudolf Ujčić, Lina Pliško, David Mandić, Josip Lisac, Iva Lukežić i Petar Šimunović. Navodeći jezične značajke vodnjanskoga tipa, Małecki ističe kako je čuvanje tih dviju skupina jedna od značajki koja vodnjanski tip razlikuje od drugih štokavskih i čakavsko-štokavskih govora. Istraživanja su pokazala da očuvanje skupine *jt* nije redovito, jer u mnogim govorima toga dijalekta prelazi u *ć* (npr. govor Kringe, Svetog Petra u Šumi), kao i u mnogim čakavskim govorima. U roverskim govorima ovjerene su u glagola *dōjti, nājti, pōjti, snājti, ubājti, ūjti, zājti; dōjden, dōjdeš, nājden, nājde, pōjdi, snājden se, ubājden, ubijdi, ūjdeš i zājde*. Ti glagoli ponekad gube čitav dočetak, pa se skupina *jt* pojednostavljuje u *j*: *dōj, nāj, pōj, snāj, ubāj, ūj i zāj* (*Morān se snāj.; Ki će te ubāj?*).

5. 19. Odras starojezične neodređene zamjenice *vəs*

Praslavenska skupina **vśsb* u osnovi neodređene zamjenice, nakon gubitka jerova, metatezom je prešla u *sv-* kako bi se izbjegla realizacija atipične konsonantske skupine *vs-*. Takav je odraz karakterističan za štokavsko narječje u cjelini te za mnoge govore čakavskoga narječja. Također, u mnogim je čakavskim govorima nakon spomenute metateze došlo i do redukcije suglasnika *v*. "Rezultat je te zamjenice u sjevernočakavskim sustavima rezultat dviju jezičnih zakonitosti: oblik Njd. i Ajd. muškoga roda rezultat je vokalizacije poluglasa u 'jakomu' i redukcije u 'slabomu' položaju (...) U ostalim je oblicima jednine i množine, po istoj toj zakonitosti poluglas u 'slabomu' položaju reduciran, nakon čega je slijedila redukcija i sonanta koji se našao na početku nove istosložne konsonantske skupine, atipične sa stajališta distribucije konsonanta unutar sloga (...)" (Lukežić 1996: 110). U istraženim je govorima potvrđen odraz s metatezom u svim ispitanim primjerima, dok je redukcija inicijalnoga suglasnika *v* zabilježena samo u primjeru *Sīsvete*, a u svim drugim izvedenicama od zamjenice *sv-* suglasnik *v* je nereduciran. Potvrde oblika: *svī* (= 'sav'), *svā, svē, svēga, svāka, svāki* (= 'svaki' i 'svatko'), *svakakōv, svī, svīh, svū, svejēno, svōj, svōjon, zasvīn* (= 'posve').

5. 20. Rotacizam

Rotacizam je pojava u kojoj je frikativ *ž* u intervokalnoj poziciji rotaciziran, odnosno prelazi u sonant *r* u oblicima glagola prezentske osnove glagola *mōći* i *pomōći* (< od praslavenskoga glagola **mogti*). Konjugacija tih glagola u roverskim govorima glasi: *mōren, mōreš, mōre, mōremo, mōrete* i *mōru; pomōren, pomōreš,*

⁴ U praslavenskom je jeziku korijen toga glagola bio **ei-*, što se kasnije monoftongiziralo.

pomòre, pomòremo, pomòrete i pomòru, a zabilježeni su sljedeći primjeri: Ne mòren si pomòći.; Ti mòreš govoriti čà češ, mà jà najbòlje znàn kàko je.; Nèka nàs pomòre svèti Fràne.

David Mandić zapazio je da se, osim u tim dvama glagolima, rotacizam javlja i u prilogima s nekadašnjom česticom *že. U roverskim su govorima potvrđeni sljedeći prilozi s rotaciranom osnovom: *nìkakor* (= 'nikako') (*Nìkakor mi ne grê u glàvu čà mi je stija rěči.*); *nìderi* (= 'nigdje') (*Ne nàjdeš nìderi gřklji.*); *svàkamor* (= 'svakamo') (*Nikàd smo svàkamor hožèvãli, a sàd sàmo sidimo dõma.*); *svàderi* (= 'svugdje, svuda, posvuda') (*A i vòn je bija svàderi pàk stěšo brížan nì nš učinija, je kàko je.*). Ova je pojava svojstvena čakavskim, kajkavskim i štokavskim govorima, pa ju ubrajamo u alteritete, odnosno u jezične značajke nižega razlikovnog ranga. U dijalektima štokavskoga narječja Josip Lisac zabilježio ju je u glavnini slavonskoga dijalekta, u zapadnome dijalektu, istočnobosanskom, istočnohercegovačko-krajiškom dijalektu i vlahijskoj oazi.

5. 21. Prijedlog *s/sa*

Prijedlog u značenju 's/sa' glasi *z*. Taj je oblik polazan, a uz njega se javljaju pozicijski uvjetovane inačice *s* i *š*. Oblik, naravno, ovisi o fonološkoj okolini, stoga ukoliko sljedeća riječ počinje bezvučnim suglasnikom, ostvaruje se inačica *s*: *S cidìlon smo ocidili bròskvu.*; *S fèbron je pòša u škòlu.*; *Trìba govoriti s pòpon i viti čà se mòre storiti.* Ispred palatala javlja se lik *š*: *š èsnon*, a ispred samoglasnika i ostalih suglasnika lik *z*: *z Ànon*, *z ùlikon*; *z bãčvõn*, *z nàšõn kunjãdon*, *z rèpon*, *z viron*.

5. 22. Prijedlog i prefiks *iz*

U prijedlogu u značenju 'iz' reducira se početni vokal, a javlja se kao samostalni prijedlog i kao prefiks u složenica. Ta je pojava vrlo rasprostranjena, a susreće se i u kajkavskim govorima, pa je ubrajamo u alteritete. Njegova realizacija ovisi o fonološkoj okolini. Naime, on se ostvaruje kao *s* kada se nađe ispred bezvučnih suglasnika, pri čemu se provodi morfonološka alternacija jednačenja suglasnika po zvučnosti: *skopàti*, *spèči*, *splātītise*, *stūci*, *stirati*, *strēsti*. Ispred palatala jednači se po mjestu tvorbe, pa prelazi u *ž*: *ž njê*, a ispred samoglasnika i svih ostalih suglasnika ostvaruje se polazni oblik *z*: *zdahnūti*, *zglodāti*, *zgubiti*, *zlēci*, *zlēti*, *znòšena*, *zorāti*, *zvāditi* (u složenica); *z bõške*, *z Dòkići*, *z Mùškovići* (kao samostalni prijedlog). Osim što podliježe jednačenju po zvučnosti, podliježe i redukciji ako se nađe ispred istoga suglasnika jer se stapa s njim: *Nàš učitelj je bija Svètega Kìrina*. Reducirani lik tog prijedloga zabilježio je i Mate Hraste u usporedbi čakavskoga i štokavskoga narječja. To je opće obilježje jugozapadnoga istarskog dijalekta, a izuzetak predstavljaju premanturski govori koji razlikuju *z* i *iz* te govor Kringe u kojem se *iz* kao samostalni prijedlog javlja u nereduciranom obliku. Zanimljiv je i govor Vele Trabe u kojem spomenuti prijedlog glasi *is*, a u značenju 's/sa' *z*.

5. 23. Morfonološke alternacije

5. 23. 1. Analoška palatalizacija

Analoška se palatalizacija provodi u 3. licu množine prezenta te u imperativu glagola čija osnova završava velarom. Npr. *Lěži na trbüh.*; *Unì vāj̄k rěčũ da će biti bõlje.*; *Posičite drivo.*; *Stũči mǎlo ur̄hi za štr̄udel.* Ne provodi se u glagolu *vũku* i *pěku*, iako se u govoru mlađih čuju i oblici s palatalom (*vučũ* i *pečũ*). Analoška palatalizacija odlika je sjevernočakavskih govora. U čakavskom narječju zanimljivi su i imperativi *reči* i *siči* u kojima se, pod utjecajem prezenta, proširila palatalizacija umjesto sibilizacije.

5. 23. 2. Sibilizacija

Jedna je od karakteristika čakavskoga narječja izostavljanje morfonološke alternacije sibilizacije. Nastala je u praslavenskom jeziku nakon monoftongizacije diftonga, a zbog rezultata naziva se sibilizacijom. Na Roveriji su zabilježeni ovi primjeri: *pǎk se stǎve liš̄njaki* i *svě se skũpa zmiša.*; *těče po kōrti kǎko da su vr̄agi u njěmu.*; *Lagāti i krěsti su vėliki gr̄ihi.*; *Pũkla mi je kōst u nōgi.*; *Unì ne znāju kǎko je u vōjski aš̄ nisu provǎli.*; *Dĩd mi je puštija rikamǎn krožet, bǎba or̄ihi pũn žep.*; *U rũki san držǎ ugǎrak z õgnja zuz kojęga san se gr̄ija.*⁵

5. 23. 3. Jotacija

Praslavenska skupina **dj* jotovanjem se reflektirala trostruko: najvećim dijelom kao *ž*, zatim kao *j* i kao *ž*. Za govore jugozapadne Istre pravilan je odraz *ž*, a on je rezultat utjecaja čakavštine na štokavski refleks *ž*, dok su odrazi *j* i *ž* izuzetci. Odraz *j* je općečakavski, a javlja se i u nekim zapadnijim štokavskim govorima.

Potvrde oblika:

prijelaz **dj* u *ž*: *glǎži* (-a, -e), *grǎžan*, *grǎžanka*, *mež*, *mlǎži* (-a, -e), *rǎže*, *rōžen*, *ržav* (-a, -o), *ržina*, *slǎži* (-a, -e), *třži* (-a, -e), *ukrěžen* (-a, -o), *zalěžen* (-a, -o), *zbũžen* (-a, -o), *zvǎžen* (-a, -o), *žěža*, *žěžati*

prijelaz **dj* u *j*: *tuji* (-a, -e), *tujina*

prijelaz **dj* u *d'*: *ǎnd'eja*, *ǎnd'elić*

Potonji se odraz ponajviše javlja u primljenica iz talijanskoga jezika, o čemu više u potpoglavlju 5. 11.

Praslavenska suglasnička skupina **zdj* prešla je u *žd* u deklinaciji imenice *dǎž* (G jd. *dažda*), a u primjeru *moždani* palatalizirana je praslavenska skupina **zg*. Primjer *grojze* nastao je od skupine **zdbj* (> starohrv. **zdǎj*), koja se metatezirala u *jz*. Ta su dva odraza karakteristika većine jugozapadnih istarskih govora iako je u nekim rubnim govorima ovjerena skupina *žlj*, na primjer na Barbanštini (v. Pliško 2000: 74). Upravo s obzirom na odraz skupina **dj* s jedne strane i **sk*, **zg*, **stj*, **zdj* s druge strane, Ivan Popović govore jugozapadne Istre svrstava u štokavske, obrazlažući da je upravo razvitak ovih skupina najpouzdanije mjerilo za svrstavanje

⁵ Posljednja tri primjera preuzeta su iz zbirke pjesama *Pisme* Slavka Kalčića, ispjevane na roverskome čakavskom idiomu.

nekoga govora u određeno narječje. S obzirom na to da se u govorima jugozapadnoga istarskog dijalekta javljaju konsonantske skupine *št* i *žd* (kao rezultati jotacije i palatalizacije skupina **sk*, **zg*, **stj* i **zdj*), a skupina **dj* najvećim dijelom prelazi u *ž*, Popović zaključuje da ti govori ne mogu biti čakavski. "To su nam, dakle, osnovni kriteriji, na bazi kojih jugozapadnu i južnu Istru i stavljamo u štokavsku grupu" (Popović 1956: 89). Dobro je primijetio da se u mnogobrojnim govorima jugozapadne Istre na mjestu skupine **dj* javlja *ž* te da je takav odraz najčešći, a primjere pronalazi u Loporici, Marčani, Kanfanaru, Baderni i Dikličima. Takve govore naziva *ž*-govorima "zbog ove njihove vrlo markantne osobine da imaju *ž* umesto *d*" (Popović 1956: 89).

Konsonantska skupina **tj* jotacijom je prešla u *ć*: *svića*.

Rezultat su jotacije i skupine *št* i *šč*, o kojima je bilo riječi u potpoglavlju 5. 14.

Novo jotovanje zabilježeno je u primjerima tipa *lišće*, *veselje*, *zdrâvlje*.

5. 23. 4. Protetski konsonanti *j*- i *v*-

Protetski su konsonanti *j* i *v*. "Proteza je mehanizam kojim se izbjegava zijek (hijat), tj. slijed dvaju samoglasnika u govornom nizu, pri čemu je prvi na kraju jedne, a drugi na početku druge riječi. Ta je pojava bila česta u praslavenskom razdoblju – ispred prednjih se samoglasnika umetalo *j*, ispred *y* i *ɤ* (...) umetalo se *v* (...), a ispred *a*, *o* i *u* (...) čas *j*, čas ništa. Potom su se glasovi *j* i *v* tu fonologizirali i postali sastavnim dijelom riječi. Stoga i u većini današnjih slavenskih jezika malo koja riječ koja je naslijeđena iz praslavenskoga počinje samoglasnikom (osim onih na *i*-)" (Pliško i Mandić 2011: 73).

Analizirajući materijal prikupljen na terenu, utvrđeno je da su leksemi s protezom sporadični, a zabilježeno je i nekoliko dvostrukosti. Naime, *j*-proteza dosljedno se provodi u leksemima *jōpedl/jōpetl/jōpeda* (sa zvučnim finalnim *d* i bezvučnim *t*), *jāpno* i u antroponimima *Jivān*, *Jīve* i *Jivāna*, a dvostrukosti su zabilježene u imenicama *igla* i *obavijest*, koje glase *igla* i *jigla*; *äviz* i *jäviz* te u glagolima *obavijestiti* i *jesti*. Glagol u značenju 'obavijestiti' glasi *avizāti* i *javizāti*, a 'jesti' *isti* i *jisti*. U potonjem je primjeru protetsko *j* odraz općeslavenske proteze ispred početnog *ěd-ti*. Što se tiče *v*-proteze, *Upitnikom* su ispitani leksemi *oganj*, *ograda*, *oko*, *okolo*, *on*, *ona*, *orah*, *orati*, *ovca*, *ovdje*, *Učka*, *uho*, *usta*, *uzak* i *uzeo*. Dobiveni su sljedeći rezultati: samo u imenici *vōganj* proteza je provedena beziznimno, a dvostrukosti su zabilježene u leksemima *oko*, *on*, *ona*, *orati*, *ovca*, *ovdje*, *uho* i *uzeo*. U preostalim primjerima *v*-proteza se ne provodi. U razgovoru s obavjesnikom ta je morfonološka alternacija potvrđena i u primjerima *vočāt* (= 'ocat'), *vočāli* (= 'naočale'), *voltār* (= 'oltar'), *vōtka* (= 'otka, alatka za čišćenje pluga') i *vūlika* (= 'maslina'). Prema sjećanju obavjesnice Mije Juršić, nekada se osobno ime *Ana* izgovaralo kao *Jāna*. Na temelju navedenih primjera možemo zaključiti da se protetski konsonanti najčešće javljaju ispred naglašenoga samoglasnika, a rjeđe ispred nenaglašenoga.

V-proteza, prema istraživanju Branimira Crljenka, česta je u govorima Rovinjštine. U nekim jugozapadnim istarskim govorima proteza je zabilježena samo u prilogu *opet* – *jopet* (v. Pliško 2011: 185; Pliško i Mandić 2007: 336).

5. 23. 5. Metateza

Osim u zamjenici *svè* (i njezinim oblicima), o kojoj je bilo riječi u potpoglavlju 5. 20., metateza je zabilježena i u pridjevima *Bôjži*, *vrâjži*, imenici *grôjze*, u zamjenica *he* (= 'ih') i *nâmon* (= 'sa mnom') te glagolu *doprîti*. Naime, I zamjenice *ja* ima metatezirani oblik nastao od *manon*. Imenica *grôjze* rezultat je praslavenske suglasničke skupine **zdbj* (kasnije **zdaj*) koja je prešla u *zj*, a zatim metatezom u *jz*. Glagol *doprîti* nastao je od oblika *odâpreti* > *otbprêti*, u kojem je artikulacijski teška skupina *dpr* razriješana premetanjem sloga *od* i *do*.

5. 23. 6. Prijelaz ra u re

Jedna od značajki jugozapadnoga istarskog dijalekta jest prijelaz *ra* u *re* u ograničenom broju leksema (svega tri). To su glagoli *krèsti* (= 'krasti') i *rèsti* (= 'rasti'), imenica *rêbâc* (= 'vrabac') te njihove izvedenice. U roverskim su govorima ovjereni primjeri *krêža*, *krèsti*, *ukrêja*, *ukrêla*, *ukrêlo*, *ukrêženo*; *narêsti*, *prirêsla*, *prirêsti*, *srêsti*, *urêsla*, *zarêsti* i *rêbâc*. Promjena *re* u *ra* ovjerena je u poznatoj roverskoj skladbi "Na brkuncu restu rože".

Upravo je toj pojavi posebnu pozornost posvetio Pavle Ivić u članku iz 1984. godine, u kojem traži njezine uzroke, objašnjava kada se javlja, u kojim slučajevima i u kojim govorima. Već na samom početku iznosi činjenicu da se o tome dosad nije puno pisalo te da su primjeri samo usput navedeni, među drugim karakteristikama istraživanih govora. Kao razlog tomu navodi činjenicu da je ta promjena ograničena na samo tri korijena. Neki su autori, poput Milana Rešetara, zaobilazili ulaziti dublje u njezino objašnjenje ističući da su oblici neobjašnjivi. Svoju su tezu iznijela dvojica istraživača istarskih govora, Dinko Zgrablić i Josip Ribarić, ali te su teze odbačene. S obzirom na to da je to pitanje ostalo neriješeno, Pavle Ivić iznosi da će morati napraviti nešto što dosad nitko nije napravio – "pregledati sav činjenični materijal služeći se metodom lingvističke geografije. U tu svrhu upotrebićemo do danas objavljene dijalektološke (ponekad i folklorističke) radove koje ćemo u nekoliko mahova dopuniti (...) materijalom sa terena" (Ivić 1984: 384). Na temelju cjelokupno istraženoga materijala zaključio je da postoje tri vrste srpskohrvatskih govora s promjenom *ra* u *re*: prva vrsta su govori u kojima ta promjena zahvaća sva tri leksema (*krèsti*, *restî* i *vrebac*); u drugoj vrsti samo dva leksema (*vrebac* i *restî*), a u trećoj je prisutna samo u leksemu *vrebac*. Članku je priložio kartu na kojoj je skicirao rasprostranjenost te promjene. Područje jugozapadne Istre i Ćićarije smjestio je u prvu vrstu, u kojoj prijevojni oblici zahvaćaju sva tri leksema. Što se tiče rasprostranjenosti, zaključio je da obuhvaća najveći dio čakavskih govora i veći dio zapadnijih štokavskih. Među njima, mnogi su govori šćakavski ili pak oni u kojima su refleksi starih grupa **sk*', **st*', **zg*' i **zd*' > *št* i *žd*. Riječi s *re* zabilježene su na povijesnim spomenicima, što znači da je prijelaz *ra* u *re* star. Nakon toga prelazi na pitanje postanka. On, naime, smatra da se "pre svega radi očigledno o tragovima jednog starog fonetskog procesa. Naši su primeri takvi da isključuju svaki morfološki uzrok fenomena, a nema osnova ni za pretpostavku o krivoj regresiji (...) Unutrašnja priroda fenomena takođe nije zagonetna: radi se o tendenciji približavanja artikulacije vokala prethodnome *r*" (Ivić 1984: 389). Uspoređujući lekseme s tom promjenom i lekseme bez promjene, Ivić uzroke toj pojavi vidi u akcentu jer sva tri primjera u paradigmi imaju "dužinu na *a* u grupi *ra*,

s tim da je akcenat na sledećem slogu. Takav odnos bio je, dakle, uslov za promenu $ra > re$ u našoj arei. (...) relativna širina areala svakog od naših primera potvrđuje iznesenu teoriju o ulozi akcenta" (Ivić 1984: 390). Dakle, prema Ivićevu mišljenju, ta je promjena zahvatila dugo predakcenatsko *a*, a održala se u onim primjerima čije paradigme nisu sadržavale mnogo oblika koji bi se svojim akcenatskim prilikama protivili procesu. U starijoj dijalektološkoj literaturi odraz *e* u navedenim leksemima u govorima zapadne i južne Istre potvrdili su Pavle Ivić, Mate Hraste, Josip Ribarić i Mieczysław Małecki.

Takav je oblik tipičan za južne čakavske govore, a javlja se u govorima kajkavskoga te štokavskoga narječja. Prema tome je jasno da pripada jezičnim činjenicama nižega razlikovnog ranga, tj. alteritetima. U štokavskom narječju Josip Lisac prijelaz *ra* u *re* potvrdio je u slavonskom i istočnohercegovačko-krajiškom dijalektu u primjeru tipa *vrebac*, u pojedinim govorima istočnobosanskoga dijalekta u leksemima *vrebac* i *resti*, a u vlahijskoj oazi u sva tri primjera. U zapadnom dijalektu mogući su različiti ostvaraji: u nekim govorima javlja se u sva tri navedena primjera, u nekima u primjerima *vrebac* i *resti* (ali *krade*), a u nekima samo u imenici *vrebac*.

5. 23. 7. *Delateralizacija*

U roverskim je govorima fonem *l* dio suglasničkoga sustava, stoga se ne provodi delateralizacija, odnosno prijelaz *l* u *j*. U dijalektološkoj literaturi neki autori taj prijelaz nazivaju depalatalizacijom, s čime se ne slaže David Mandić jer su oba fonema palatalna. S obzirom na to da se slažemo s tvrdnjom Davida Mandića, u ovom radu koristimo termin delateralizacija. Mandić je objašnjava ovako: "Prelazak *lj > j* je neka vrsta slabljenja ili lenicije. Konkretno, ovdje se to događa gubljenjem lateralnosti (*lj* je lateral, pri njegovom izgovoru zrak struji po strani jezika), dakle riječ je o promjeni koju možemo nazvati *delateralizacija*" (Mandić i Rusac 2013: 129). Iz *Upitnika* su ekscerpirani sljedeći primjeri: *bōlji*, *dālje*, *dīblji*, *kāplje*, *lāglje*, *ljūbav*, *ljūdi*, *nedīlja*, *peljāti*, *pljūkati*, *ponedīljak*, *pōstelja*, *škōlj*, *učitelj*, *ūlje*, *valjāti* (= 'vrijediti'), *vōlja*, *zdrāvlje*, *zēmlja* i *žūlj*. Tu pojavu Dalibor Brozović ubraja u adrijatizme ili dalmatinizme, a ograničena je samo na pojedine čakavske govore. Netipična je za jugozapadni istarski dijalekt, no ipak se javlja u njegovim pojedinim govorima, a mogla bi "biti rezultat novijih lokalnih promjena koje su zahvatile određenu skupinu govora bez obzira na granice među dijalektima" (Mandić 2012: 448). Josip Lisac i Pavle Ivić primijetili su da se taj adrijatizam javlja na sjeveru dijalekta. Recentnija su istraživanja pokazala da se javlja i u nekim govorima na zapadu, na primjer u govoru Nove Vasi pokraj Poreča (v. Pliško: 2005: 30).

5. 23. 8. *Disimilacija*

Za čakavsko je narječje karakteristična disimilacija suglasničkih skupina *mn* i *mñ* te likvida *r* i *l*. Skupina *mn* prelazi u *vn*, a *mñ* u *mlj*. U roverskim je govorima zabilježena u leksemima *dīmljak*, *gūvno*, *sedavnājst* i *osavnājst*. Izostaje u primjeru *sāmñja* (G jd. od *samanj*). Što se tiče likvida, disimilacija se provodi u slogu iza kojega slijedi slog s tim istim suglasnicima. U ovom je idiomu potvrđena samo u imenici *rebro* koja glasi *lēbro*.

5. 23. 9. *Jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe*

Jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe zabilježeno je u nekoliko riječi karakterističnih za jugozapadni istarski dijalekt, kao što je imenica *ščī*, nastala od *hči*, i u glagolu *htjeti* i njegovim oblicima u glagolskom pridjevu radnom: *stīti*, *stija*, *stīla*, *stīlo*, u kojem skupina *ht* prelazi u *st*. "Oblik *ščī* je srednjočakavski, a oblik *stīti* i ostale njegove izvedenice vjerojatno štokavsko-štakavski, jer se takav oblik javlja i u nekim štokavskim dijalektima, primjerice dubrovačkome dijalektu" (Pliško 2000: 95). Ta je morfonološka alternacija zabilježena i u prijedlozima u značenju 'iz' i 's', kada se nađu ispred palatala. Tada je prijedlog *z* zamijenjen inačicom *š* (= 's') i *ž* (= 'iz'): *š njīm*, *š njōn*, *ž njē*. Ta pojava karakterizira i druge istarske govore. Zabilježio ju je Josip Ribarić pri opisu vodičkoga govora, ali i mnogi recentni istraživači jugozapadnog istarskog dijalekta.

5. 23. 10. *Apokopa*

Apokopa ili izostavljanje jednoga ili više glasova ili slogova na kraju riječi javlja se u sljedećim kategorijama: imperativu – *pūš* (< pušti), *vīš* (< vidiš), infinitivima – *dōj*, *nāj*, *pōj*, *snāj*, *ubāj*, *zāj*.

5. 23. 11. *Redukcija početnoga vokala*

Osim u prijedlogu u značenju 'iz', redukcija početnoga vokala zabilježena je u sljedećim primjerima ekscerpiranima iz *Upitnika*: *gnjīšte*, *lětrika*, *Měrika*, *pānak*, *Tālija*, *tāc*, *tōrak* (*Tōrak čemo pōj sāditi kuypir.*) i *trōba* (*Mōja bāba užā prontivati trōbu.*). Ispadanje početnoga *u-* i *o-* često je u roverskim govorima.

5. 23. 12. *Ostale jezične crte*

Od ostalih jezičnih crta možemo spomenuti tzv. akanje, odnosno promjenu u kojoj glas *o* prelazi u *a* u riječima *pastō* (= 'cipela'), *kašūlja*, *kanōba*, *klabūk*, *matīka*, *patōk*, *tapōla*. Kontrakcija je zabilježena u glagola *vīti* (< viditi), *něš* (< nečēš) te zamjenica *nīdan* (< *ni* + *jedan*), *nīna* (< *ni* + *jedna*) i *nīno* (< *ni* + *jedno*). Prijevoj je zabilježen u primjeru *těplo* i njegovim izvedenicama, dok u imenici *grōb* nema prijelaza *a* u *e*.

6. MORFOLOŠKE OSOBITOSTI

6. 1. Imenice

6. 1. 1. *Imenice a-vrste muškog roda*

Imenice *a*-vrste muškog roda slijede ovaj deklinacijski obrazac:

JEDNINA	MNOŽINA
N -∅	N -i
G -a	G -i
D -u	D -an
A -a, -∅	A -e
L -u	L -i
I -on, -en	I -i

Nastavak -ø u N jd. imaju one imenice čija osnova završava suglasnikom. Iz razgovora s obavjesnicima ovjereni su sljedeći primjeri: *blāgoslov, Bōg, božičnjak, čāva, čovik, dāž, did, dūb, gospodār, hīp, kalūn, kaštīg, koromāč, lancūn, libar, lūg, mīsec, mīš, mrāz, poštīn, rižōt, snīg, svīt, tāt, tič, škērac, špacakamīn, špēgalj, teštāmēt, valōr, vītar, vō* (= 'vol'), *zdřh* i *zvonik*.

G jd. ima nastavak -a, što potvrđuju mnogobrojni primjeri: *baladūra, Bārbana, Blāža, čovika, dnēva, dūba, kāpuza, kažūna, kljūča, kostānja, križa, kršina, kunfina, kuppīra, oltāra, pākla, pijānca, plāmika, pomājiča, pōpa, portūna, poština, štrigūna, vōla* i *žmīra*.

D i L jd. izjednačeni su nastavkom -u. U D ovjerene su sljedeće imenice: *Bōgu, Boškarīnu, krāju, poštīnu, rāju* i *vrāgu*. L je zabilježen s prijedlozima *u, na* i *po*: *u Bētlehemu, u čāpu, u žīru, u gnjīzdu, u mālinu, u željūdu; na brkūnu, na motorīnu, na pīru, na prāgu, na špāgu, na štacijōnu; po gūvnu*.

Ukoliko imenica označuje što živo, A je jednak G, a označuje li što neživo, A je jednak N: *Bōga, čovika, sīna; bābin pās* (= 'duga'), *balūn, botūn, būnker, kažūn, kolōr, pensīr, prāh, špēgalj* i *zīd*.

Vokativ s nastavkom -e postoji samo u ostatcima, na primjer *kūme*.

Nastavak I jd. ovisi o palatalnoj i nepalatalnoj osnovi. Naime, ukoliko je na kraju osnove nepalatalni suglasnik, nastavak je -on, a nastavak -en javlja se u imenica koje na kraju osnove imaju palatalni suglasnik: *bānkon, brkūnon, kāpuzon, lazānjaron, nōson, vrāton; mladičen, vozīčen*.

N mn. ima nastavak -i: *fundamēnti, gālebi, kažīni, kažūni, kolōri, ljūdi, muškardīni, pijāti, poplāti* i *zrmāni*. Osnove se jednosložnih riječi u množini ne proširuju, što potvrđuju mnogobrojni primjeri: *bōri, dāri, dvōri, fānti, grōzdi, križi, pūti, rōgi, sīri, svāti, tāti, tiči, vōli, vrhi, zīdi, žūlji*. Takva neproširena osnova jednosložnih imenica muškoga roda alteritetna je jezična značajka. Na primjer, iako je jedna od osnovih značajki štokavskoga narječja umetak -ov- i -ev-, Josip Lisac zabilježio je mnoga odstupanja. Jedan od njih predstavljaju govori istočnohercegovačkoga dijalekta. V se rijetko upotrebljava, a kada se upotrebljava, izjednačava se s N. U razgovoru s obavjesnicima nije zabilježen nijedan primjer, a u zbirci *Roverija* Drage Orlića zabilježen je primjer *tāti*.

G mn. ima nastavak -i (izvorno iz imenica *i*-vrste), a tek u pokojem primjeru -ø: *čūda gōlubi je pasālo tūda.; Nāša unūka se bojīmiši.; čūda dān je pasālo, nānke ne znān koliko*.

U D mn. javlja se nastavak -an analogijom prema imenicama ženskoga roda: *Hōdi prema nījima kāko prema krāljan.; Kāko da govōrin zīdan.; Grēmo vōlan dāti jīsti*. No, u imenici *prasāc* ovjeren je nastavak -en: *Smo dāli prāscenčūda jīsti pāče se još podebelīti*. U jugozapadnom istarskom dijalektu, osim ovoga nastavka, javlja se i nastavak -on.

L i I mn. izjednačeni su nastavkom -i: *apōstoli, dūbi, grīhi, pastōli; grādi, pūti; ānželi, nōhti, ōblaki, pensīri, tiči*.

A mn. ima nastavak -e: *bōke, dūge, ōblake, partizāne, sānje, škriļjake* i *štajūne*.

U imenica koje znače podrijetlo gubi se završno *-in* u primjerima tipa *Istrijân* i *grâžan*.

6. 1. 2. Imenice *a*-vrste srednjeg roda

Imenica *a*-vrste srednjega roda slijede ovaj deklinacijski obrazac:

JEDNINA	MNOŽINA
N -o, -e	N -a
G -a	G -i, -ø
D -u	D -i
A -o, -e	A -a
L -u	L -i
I -on, -en	I -i

Potvrde oblika:

N i A jd. izjednačeni su i imaju nastavke *-o* i *-e*, ovisno o završetku osnove. Ako osnova završava nepalatalnim suglasnikom, nastavak je *-o* (*blâgo, blâto, dëlo, grôjze < grozje, jâpno, jÛtro, lÛto, nëbo, sëlo, šÛgo, tilo* i *vÛno*), a ako završava palatalnim suglasnikom, nastavak je *-e* (*përje, pramaliče, vesëlje* i *življenje*).

G jd. ima nastavak *-a*. U razgovoru s obavjesnicima ovjereni su sljedeći primjeri: *blâga, gnjÛzda, grôjza, jÛtra, lÛta, mlika, mÛra, nëba, poštënja, sëla, sÛca, vÛna* i *zlâta*.

D i L jd. imaju nastavak *-u*, što potvrđuju sljedeći primjeri: *blâgu, litu; u blâtu, u vÛnu, u zlâtu, na mÛstu, na ôku* i *po ùlju*.

Alternante nastavaka *-on* i *-en* u I jd., jednako kao i u N jd., ovise o palatalnom ili nepalatalnom suglasniku na kraju osnove. Te nastavke potvrđuju primjeri *kÛlon, želÛzon, mlikon; znânjen*. Nastavak *-en* potvrđen je i u primjeru *mÛren*.

N i A mn. izjednačeni su nastavkom *-a*.

U G mn. uglavnom se javlja nastavak *-i*, a u pojedinim primjerima nastavak *-ø*: *KÛpÛla je od mëne çÛda jâji.; U pramaliçu vidÛm çÛda gnjÛzdi.; Danäs se u çÛda mÛsti u Ûstri prodâje domâçi sÛr.; Pasâlo je çÛda lit otkâd smo se uženÛli. Pred çetÛre lÛta smo imâli zlâtni pÛr.*

Nastavak *-i* u D, L i I mn. potvrđuju sljedeći primjeri: *Vâjk lâje prema kÛli.; KÛkoš leži na jâji.; Z lÛti svë pasâ.; Mâçka je pojÛla tiça skÛpa s krÛli.; Pôšla je dÛma skÛpa z jâji.*

Imenice nekadašnje *n*-deklinacije kao što su *Ûme, sÛme* i *vrÛme* zadržale su u kosim padežima proširak *-n-*, a *t*-deklinacije proširak *-t-*: *bârka bez Ûmena; lipega ditëtâ.*

6. 1. 3. Imenice *e*-vrste

U imenice *e*-vrste ubrajamo imenice ženskoga roda te neke imenice muškoga roda, kao što su *mladoženja, papa, sluga* i sl. Imenice *mladoženja, papa, sluga* muškoga su roda, jer se zamjenica *koji* slaže s njima u rodu i broju, a sklanjaju se kao imenice ženskoga roda *e*-vrste.

Imenice *e*-vrste slijede ovaj deklinacijski obrazac:

JEDNINA	MNOŽINA
N -a	N -e
G -e	G -ø
D -i	D -an
A -u	A -e
L -i	L -ah
I -on	I -ami

Potvrde oblika:

U N jd. zabilježeni su ovi primjeri: *balôta, besîda, bôška, críkva, divôjka, dôta, kuŕpanîja, lopâta, luybrîja, medežîja, oštarija, Roverîja* i mnogi drugi.

G jd. ima nastavak *-e*: *bâbe, bôške, Kvarîinke, majôlike, mîsećine, mižerije, Roverîje, škûže, stâncije, starîne, špâruge, Tâlije* i *zelenjâve*.

D i L jd. izjednačeni su nastavkom *-i*: *intrâdi, kôri, kurjêri, môri, pravîci, srîći, svići, zôri; u gâjbi, u mrîži, u vâli; na križîni, na nôgi, na prêšlici, na stâzi; po ferâti, po lôzi, po ljûbici, po šîni*.

Nastavak *-u* u A jd. potvrđuju sljedeći primjeri: *bukalêtu, hižu, jakêtu, Kacânu, kartulînu, kašûlju, lûnu, Majmajôlu, matîku, pêgulu, rêgulu, samîcu, smrîkvu, vîciju* i mnogi drugi.

U I jd. realizira se novi nastavak *-on*, koji je dobiven od analoškoga dočetka prema morfemu oblika muškog roda. Ovjereni su primjeri *divôjkon, kôltron, Roverîjon, vitûron, vrnîâçon, zemljôn*.

N i A mn. izjednačeni su nastavkom *-e*: *dôte, jarebîce, jârice, mûrve, nevîste, škrabûlje; drače, grôte, jâbuke, padêle, paštûre, spône*.

U G mn. javlja se ništični relacijski morf: *bâl, balôt, besîd, cîc, grôt, jâgod, kaligrafîj, kartulîn, kûnj, lâstavic, rib, rôž, ûlik, ûr, višîn: Vêč ječûda ûr. Vrîme je za pôj spâti*. Ukoliko imenica ženskoga roda u G mn. završava na dva suglasnika, između njih se umeće nepostojano *a*: *bačâv, crîkav, grabâlĵ, lopât, ovâc*.

Nesklonost inovacijama, odnosno čuvanje arhaičnosti najbolje se vidi u razlikovanju množinskih padeža D, L i I: *Svâko jûtro, prije nêgo čâ smo pôšli na dêlo, smo krâvan davâli jîsti.; Najvêč san vôlija/volîja dêlati u brâjdaĵ. Ône su bile lik za môju dûšu. Ne môren stâti na nôgah. Me bolê vène.; Dêlalo se i z lopâtami i sikîrami. Nîsmo nânke znâli čâ znâci upoçivâti*.

6. 1. 4. Sklonidba muških imena koja završavaju na *-o* i *-e*

Muška imena koja u N jd. završavaju na *-o* ili *-e* u roverskim se govorima sklanjaju prema obrascu imenica *e*-vrste u jednini. Takva je deklinacija poznata i zapadnom i istočnobosanskom dijalektu štokavskoga narječja (v. Lisac 2003b: 56 i 84).

Deklinacijski je obrazac, dakle, sljedeći:

JEDNINA
N -o, -e
G -e
D -i
A -u
V = N
L -i
I -on

Množina se ne koristi ili se koristi vrlo rijetko, pa navodimo samo singularnu paradigmu. Autorskim su upitnikom ispitana sljedeća imena: *Brûno, Miho, Miro, Përo, Româno; Ŗve i Mâte*. Sva se ova imena, bez izuzetka, sklanjaju prema navedenom obrascu, jednako kao i ženska imena. Za roverski je idiom karakteristično nepostojanje proširka *-et-*, što znači da nema primjera kao *Bepeta, Romaneta, z Miheton* i sl.

6. 1. 5. *Imenice i-vrste ženskog roda*

Imenice *i*-vrste su malobrojne. To su imenice ženskoga roda koje u N jd. imaju nastavak *-ø*.

Slijede ovaj deklinacijski obrazac:

JEDNINA	MNOŽINA
N -ø	-i
G -i	-i
D -i	-ima
A -ø	-i
L -i	-ima
I -i, -on	-i

Ispitane su sljedeće imenice: *bøl, bølest, glåd, kòkoš, kòst, křv, lâž, linost, mâst, mïlost, mlådost, nõč, pàmet, pëč, smřt, stàrost, stvâr, vëčer* i *žûč*. U singularnoj paradigmi sve navedene imenice imaju nastavak *-i*, osim, naravno, u N i A. Imenice *bølest, kòst, mâst* i *mïlost* imaju u I nastavak *-on* s naglaskom na osnovi: *bøleščon, kòščon, mâščon* i *mïloščon* (*Nâš brëk se zogâ s kòščon.*), a sve ostale navedene imenice imaju nastavak *-i*. Imenica *kòkoš*, iako u N ima nastavak *-ø*, sklanja se prema *e*-deklinaciji. U pluralnoj se paradigmi u D i L javlja noviji nastavak *-ima*, a u svim ostalim padežima *-i*: *Brëk skâče po kòstima.*; *Z tîma pëči ništo ni kâko trîba.*

6. 1. 6. *Sklonidba imenica mâtî i ščî*

Imenice *mati* i *šči* pripadaju starim *r*-promjenama, a osnovu proširuju proširkom *-er-*. Nastavci pluralne paradigme istovjetni su nastavcima pluralne paradigme imenica *e*-vrsta.

JEDNINA	MNOŽINA
N măt̃i, šćī	măt̃ere, šćēre
G măt̃ere, šćēre	măt̃er, šćēr
D măt̃eri, šćēri	măt̃eran, šćēran
A măt̃er, šćēr	măt̃ere, šćēre
L u măt̃eri, u šćēri	u măt̃erah, u šćērah
I măt̃eron, šćērōn	z măt̃erami, šćērāmi

6. 2. Pridjevi

U pridjevima muškog i srednjeg roda i u zamjenica prevladali su nastavci palatalnih osnova (-*ega*, -*emu*): *dōbrega čovika, crlènega kōnca, lipēga dāna, tr̃dega krūha; dōbremu hlādu, lipemu facōlu, svētemu Vidu; tēga grōjza, tēmu pōpu, ñjigovega brēka, ñjigōvemu tr̃nu*. To je obilježje karakteristično za sve jugozapadne istarske govore osim premanturskih.

Pridjevi ženskoga roda sklanjaju se prema sljedećem deklinacijskom obrascu:

JEDNINA	MNOŽINA
N -a	-e
G -e	-ih
D -oj	-in
A -u	-e
L -oj	-ih
I -on	-ima

6. 2. 1. *Tvorba komparativa*

Komparativ se tvori dodavanjem tvorbenih i relacijskih morfema pridjevskoj osnovi, a ti morfemi iskazuju kategorije roda, broja i padeža. Upitnikom su ispitani komparativi pridjeva izraženi standardnojezičnim korelatima 'brži', 'draži', 'duži', 'hrđaviji', 'lakši', 'ljepši', 'mekši', 'mlađi', 'niži', 'ružniji', 'sladji', 'širi', 'teži', 'tvrđi', 'viši'. Dobiveni su sljedeći rezultati: u pridjeva s osnovom na *g* i *z* dolazi do prelaska tih konsonanata u *ž*. To su pridjevi *brz* – *brži*, *dug* – *dūžlji*, *drag* – *drāži*. U komparativa *lāglji*, *liplji*, *dūžlji*, *gržlji*, *mēklji*, *nižlji*, *rižlji*, *širlji*, *tržlji* i *višlji*⁶ dolazi do realizacije epentetskoga *l* s naknadnim jotovanjem koje je rezultiralo fonemom *l̃*. Samo u primjeru *liplji* epentetsko je *l* očekivano, a drugdje je analogijsko prema primjerima na labijalni glas. U komparativa *mlāži* i *slāži* skupina **dj* jotirala se u *ž*. Vidljivo je da nijedan od navedenih primjera nema sufix *š* (na primjer *mekši*), a ni skupinu *jž* (na primjer *mlajži*). Skupina *jž*, koja je nastala metatezom s dodanim *j* iz temeljnoga nastavka, zabilježena je, primjerice, u govorima Rovinjskoga Sela i Nove Vasi.

⁶ Iz komparativa *višlji* analogijom je izvedena riječ *višina*. Iako je u poznatoj roverskoj skladbi "Stara sura" zabilježena riječ *visina* u stihu "Aj, lipo je viti tiča na visini, ma još je lipše imati divojku na kolini", obavjesnik Miho Orlić (koji je ujedno i jedan od izvođača te pjesme) potvrdio je da izvornomu roverskom govoru pripada riječ *višina*.

6. 3. Zamjenice

U jugozapadnim istarskim govorima u G, D i L jd. zamjenica muškoga i srednjega roda (uz pridjeve i brojeve) prevladale su palatalne inačice nastavaka: *môjega, tvôjega, našega, vašega* (posvojne zamjenice); *têga, uvêga, unêga* (pokazne zamjenice); *čigôvega, kakôven, kêga, kêmu* (upitne i odnosne zamjenice); *nînega* (neodređene zamjenice).

6. 3. 1. Osobne zamjenice

U roverskim su govorima potvrđeni sljedeći oblici osobnih zamjenica:

1. lice jednine	2. lice jednine	3. lice jednine
N jâ	tî	a) muški rod: ôn; b) srednji rod: ôno, unô; c) ženski rod: ôna, unâ
G mëne, me	têbe, te	a) muški rod: njêga, ga; b) srednji rod: njêga, ga; c) ženski rod: njê, je
D mëni, mi	têbi, ti	a) muški rod: njêmu, mu; b) srednji rod: njêmu, mu; c) ženski rod: njôj, joj
A mëne, me	têbe, te	a) muški rod: njêga, ga; b) srednji rod: njêga, ga; c) ženski rod: njû, ju
L u mëni	u têbi	a) muški rod: po njêmu; b) srednji rod: po njêmu; c) ženski rod: o njôj
I s nâmon	s tôbon	a) muški rod: š njîn; b) srednji rod: š njîn; c) ženski rod: š njôn

Zamjenica *ja* (*azâ < azb*) nastala je "analogijom prema ostalim osobnim ličnim zamjenicama kojima su oblici nominativa od iskona završavali samoglasnikom, uključujući i oblik nominativa zamjenice *jazb > jazâ* do gubljenja krajnjega poluglasa" (Lukežić 2000: 113–114). "Početno *j-* u osnovi nominativa ove zamjenice rezultat je fonologizacije protetskoga *j-*, omogućene uspostavom */j/* kao fonema iz primarnoga jotovanja još u začetcima čakavskoga narječja u protojezičnome razdoblju" (Lukežić 2000: 113). U roverskim se govorima ova zamjenica ostvaruje s dugosilaznim akcentom, kao u svim doseljeničkim istarskim ikavskim govorima.

Instrumental osobne zamjenice *jâ* glasi *nâmon*, a taj je oblik nastao vokalizacijom poluglasa u jakom položaju i metatezom sonanata *m* i *n* (*manon > namon*). Takav je oblik svojstven doseljeničkim ikavskim istarskim govorima. Ostali su oblici u deklinaciji općejezični, pa ih nema potrebe posebno analizirati.

1. lice množine	2. lice množine	3. lice množine
N mî	vî	a) muški rod: ôni; b) srednji rod: ôna; c) ženski rod: ône
G nâs	vâs	he
D nân	vân	njîn/njîma
A nâs	vâs	he
L po nâs	po vâs	po njih
I s nâs	vâs	š njîma

U 1. i 2. licu množine zanimljiv je I koji glasi s *näs* i s *väs*, a preuzet je iz G: *Svåku nedilju je s näs hodila na mäšu.*; *Rëka san mu da triba s väs prædikati.* U 3. licu množine specifičan je oblik zabilježen u G i A. Taj oblik glasi *he* umjesto *ih*. "To bi mogao biti amalgam metateziranoga genitivnog oblika *hi* < *ih*, koji vidimo u drugim govorima u južnoj Istri, i staroga akuzativnog *je* (< **ję*)" (Pliško i Mandić 2013: 124). Takav je oblik zabilježen i u mjesnom govoru Svetvinčenta, Štokovaca i Kacane, koji su smješteni blizu Roverije, a u mnogim je drugim doseljeničkim ikavskim govorima potvrđen oblik *hi* (na primjer govor Kringe, Lobarike, Marčane) i *gi* (Karojba). U takvim je oblicima vjerojatno riječ o utjecaju strukture ostalih sličnih zamjenica, koje se često sastoje od jednoga suglasnika i jednoga samoglasnika.

6. 3. 2. Posvojne zamjenice

Zanimljivi su oblici posvojne zamjenice ženskoga roda u značenju 'njezin', 'njezina', 'njezino', koji glase *njōji*, *njōje*, *njōja*. Nastali su od D i L jd. osobne zamjenice *ona*, na koji su dodani gramatički morfemi roda, broja i padeža. U istarskim se govorima javljaju samo u jugozapadnome istarskom dijalektu, no samo u pojedinim govorima, na primjer, u svim roverskim i barbanskim.

6. 3. 3. Pokazne zamjenice

Pokazne zamjenice *tî*, *tâ* (= 'taj'), *tâ* (= 'ta'), *tô* (= 'to'); *oviluvi* (= 'ovaj'), *ôvaluvâ* (= 'ova'), *ôvoluvô* (= 'ovo'); *ônîlunî* (= 'onaj'), *ônîlunâ* (= 'ona'), *ônîlunô* (= 'ono') imaju samo kontrahirane oblike, a za razliku od nekih govora javljaju se bez pridodane zamjenice *isti*. U N jd. muškog roda oblik *ta* alternira s oblikom *ti* koji je nastao prema formuli: *tъ > tъ + i > tyi > ti*" zbog tzv. napetih jerova, koji su uobičajeni ispred glasa *j*" (Pliško i Mandić 2011: 67). Vjerojatno je riječ o kasnijoj analogiji prema određenim oblicima pridjeva, a ne o realnom dodavanju zamjenice **jb* nekad u prošlosti. U razgovoru s obavjesnicima ovjereni su sljedeći primjeri: *Tâ brëk nân tčë po kôrti.*; *Ti pût nëka bûde kâko će ôn.* Što se tiče oblika *tâ* koji se javlja u muškom i ženskom rodu, u muškom je rodu relacijski morfem *-a* rezultat vokalizacije naglašena poluglasa, a u ženskom je riječ o iskonskom obliku toga roda. Prema Josipu Liscu, pokazne zamjenice *ti*, *ovi*, *oni* u čakavskom narječju odlika su jugoistoka (v. Lisac 2009: 27). Relikt praslavenske pokazne zamjenice *sъ* zadržan je u vremenskom prilogu *segûtra* u značenju 'jutros'.

6. 3. 4. Upitne i odnosne zamjenice

Upitna i odnosna u značenju 'čiji' glasi *čigöv*, *čigöva* i *čigövo*, a u značenju 'ničiji' *ničigov*, *ničigova* i *ničigovo*. Zamjenica u značenju 'kakav' glasi *kaköv*.

6. 3. 5. Neodređene zamjenice

Osim zamjenice *sve* i njezinih oblika, zabilježene su i ove neodređene zamjenice: *nikaköv*, *nîdan*, *nîna*: *Nînemu ne dâjte da vån zapeštâ zëmlju.*

6. 4. Brojevi

Uz brojeve 'tri' i 'četiri' imenice muškoga roda javljaju se u N mn.: *tri gospodari*, *četiri gospodari*. Upitnikom su ispitane sljedeće rečenice: *Imam tri brata.*; *Imam četiri*

sina.; *Rođen sam na Sveta tri kralja.* Imenice u navedenim rečenicama dobivene su u množini, dakle glase: *Īman trī sini.*; *Īman četiri brāti.*; *Röžen san na Svēti trī krālji.* U tim oblicima Roverci čuvaju staro stanje, karakteristično za mnoge čakavske govore. Javljaju se u mnogim jugozapadnim istarskim govorima, a to potvrđuje i Josip Lisac (v. Lisac 2003a: 197). Jedan je od izuzetaka govor Ližnjana, u kojem uz brojeve 'tri' i 'četiri' stoje imenice u G jd.: *tri gospodara.*

Brojevni pridjevi u značenju 'jednostruk', 'dvostruk' i 'trostruk' glase: *ünjel, düpa i tripa.*

7. 4. Glagoli

7. 4. 1. *Infinitiv*

Infinitiv je glagolski oblik koji ne iskazuje glagolske kategorije vremena, načina, osobe i broja, a završava nastavkom *-ti* i *-ći*. U praslavenskom jeziku imao je dočetak *-ti*, a za razliku od supina služio je kao dodatak svim glagolima. Kasnije, u starohrvatskom jeziku, javio se alomorf *-ći* kao rezultat jotacije konsonantskih skupina *-kti*, *-gti*, koje su stajale na granici između infinitivne osnove i gramatičkoga morfema infinitiva. U većini je čakavskih govora prisutan krnji infinitiv, tj. oblik s nastavkom *-t* i *-ć*. "Apokopirani infinitivi, bez dočetnoga *-i*, zadržavaju organski štokavski i čakavski govori, osim čakavskih i štokavskih organskih govora srednje Dalmacije, oko Zadra s otocima" (Pliško 2000: 159). U štokavskom narječju Josip Lisac infinitiv s finalnim *-i* ovjerio je, na primjer, u istočnohercegovačko-krajiškom dijalektu i valpovačkom kraju slavonskoga dijalekta. Za jugozapadni je istarski dijalekt karakterističan neokrjnjeni infinitiv – oblik koji je u čakavaca i zapadnijih štokavaca rijedak. Ipak, neki govori unutar spomenutoga dijalekta predstavljaju izuzetak. Riječ je o dijelu barbanskih govora (Maček 2002: 84; Pliško 2000: 160), govoru Vele Trabe (Mandić i Rusac 2013: 143), govoru Kringe (Pliško i Ljubešić 2009: 102), Svetoga Petra u Šumi, premanturskim govorima (Lisac 2009: 58; Pliško i Mandić 2011: 61), govorima Jadreška, Ližnjana, Muntića i Valture (Pliško i Mandić 2011: 61). Roverski čakavski idiom karakterizira infinitiv neokrjnjena nastavačnog vokala, s nastavkom *-ti* i *-ći*, što potvrđuju mnogobrojni primjeri ekscerpirani iz snimljenih oglada govora, kao i tekstovi Drage Orlića i Slavka Kalčića pisani na lokalnom idiomu: *biti, čekati, dopeljāti, hoditi, kantāti, pasāti, pojidāti, sänjati, svırīti, zajāti, zobāti; pomoći, reći*. Dvostrukost je ovjerena u nekoliko glagola koji su izvedeni od **iti*. To su glagoli *dōjti, nājti, pōjti* i *ubājti*, koji često gube čitav dočetak *-ti*, pa glase: *dōj, nāj, pōj* i *ubāj*.

Glagoli 2. vrste imaju sufiks *-nu-*, npr. *maknūti, nīknuti, pūknuti, trūpnuti, vrnūti* i dr. To je potvrđeno i u poznatoj roverskoj skladbi "Stāra sūra", čiji prvi stih glasi: "Stara sura puknut ćeš od jada, tvoja šćerka ma bit će moja mlada." Taj je sufiks uobičajen u jugozapadnom istarskom dijalektu, dok se u nekim govorima na krajnjem jugu Istre javlja *-ni-*. Sufiks *-nu-* dobiven je od praslavenskoga **-nq-* "dodavanjem elementa **-n-* i nazalizacijom (**-nū-n-*) ili pak progresivnim širenjem nazalnosti (...)" (Mandić 2012: 457). Oba sufiksa pripadaju alteritetima. Osim u govorima na jugu Istre, recentniji su ga istraživači zabilježili u govoru Vele Trabe, a naša su istraživanja pokazala da je prisutan i u govoru Lindara u središnjoj Istri, dok je u Gračišću, koji je samo nekoliko kilometara udaljen, zabilježeno *-nu-*.

7. 4. 2. *Prezent*

Prezent je prosti glagolski oblik za izricanje sadašnjosti. Tvori se od prezentske osnove kojoj se dodaju nastavci: *-en, -jen, -an, -in; -eš, -ješ, -aš, -iš; -e, -je, -a, -i; -emo, -jemo, -amo, -imo; -ete, -jete, -ate, -ite; -u, -ju, -aju i -e.*

Potvrde oblika:

1. lice jednine

-en: lãžen, mōren, sīden, ubřnen, ukãžen

-jen: čũjen, skrījen

-an: domišljan, pasân, znân

-in: bižĩm, govōrin, ujãvin, vĩdin, zgũbin

2. lice jednine

-eš: grēš, nagĩnješ, nãjdeš, poćĩneš, pōjdeš, rēćeš

-ješ: čũješ

-aš: ćapãš, domišljaš, bĩtaš, ĩmaš, parãš, prepoznãš, zatućivaš, znãš

-iš: dišĩš, fĩmiš, govōriš, lētiš, spĩš, vĩdiš, zãbiš, zgũbiš

3. lice jednine

-e: bēre, dōpre, grē, kũne, mũze, ōre, pēže, piše, plãće, rēće, rĩže, vũće, zĩše, zōve

-je: brĩje, čũje, pōpije, sije, zadãje

-a: baciljã, ćeka, čũva, finjĩva, gaybijĩva se, ĩma, kantã, klĩma, kušeljã, molĩva, pedala, plĩva, portã, prelĩva, sãnja, spodobã, šĩba, škōca, špendĩva, šũlja se, tinja, trũpa, zĩba, znã

-i: boli, brojĩ, cĩdi, mãmi, mĩsi, mōćĩ, nōsi, pãti, přzni, rēndi, spĩ, špĩdi, tēpli, vĩdi, vĩsi, vōli, zasvĩri, zlãti

1. lice množine

-emo: stãnemo

-jemo: čũjemo

-amo: pãdamo

-imo: mřvimo, pũnimo, zãbimo

2. lice množine

-ete: grēte, ĩšćete

-jete: čũjete

-ate: znãte

-ite: mĩslite

3. lice množine

-u: *běru, doněsu, grědu, ničū, nīknu, pěću, poněsu, potīžu, pritišću, pūšu, sřću, zīšu*

-ju: *blěju, brīju se, čūju, pīju*

-aju: *baciljāju, baratāju, frmīvaju, kāju se, ļaju, pādaju, pasīvaju, pišāju, pītaju, prodāju, spodobāju, štimāju, zacinjāju, zadāju, znāju, žěžaju*

-e: *bižē, čupē, dišē, dolēte, držē, govōre, hlāde, kapē, mōle, nōse⁷, nūde, pāte, rābe, svītle, umē, zābe, žmāre*

U nekim je govorima u blizini Roverije (npr. u Svetvinčentu) ovjereno ujednačavanje alomorfa u 3. licu množine prezenta na *-u* (npr. *govoru, nosu*), no takav oblik u roverskim govorima nije potvrdio nijedan od pet izvornih govornika.

Zanijekani prezentski oblici glagola *imāti* neokrnjena su oblika, a glase *nīman, nīmaš, nīma, nīmamo, nīmate, nīmaju* (*Mā je grdo kād si stār i nīmaš nīnega*). Takvi su oblici karakteristični za sjevernije čakavske govore. "Riječ je o oblicima u kojima je pri stezanju prevladala artikulacija drugoga samoglasnika dvovokalne sekvencije koja podliježe stezanju (*ne + imaš > neimaš > nīmaš*)" (Lukežić 1998: 101). "Mogućnosti su stezanja na prvi vokal (*nēmaš*) i na drugi (*nīmaš*). Stezanje na prvi vokal (*nēmaš*) karakteristično je za srednjočakavske, južnočakavske i štokavske govore, a stezanje na drugi vokal osobitost je sjevernočakavskih govora" (Pliško 2006: 91).

Zanijekani oblici glagola *biti* glase: *nīsan, nīsi, nī, nīsmo, nīste, nīsu* (*Zāšto nīsi pōša h mēdigu kāda ti je tāko slābo?*). Takvi su odrazi karakteristični i za južnočakavske, srednjočakavske i štokavske govore. Oblik *ni* u 3. licu jednine "nastao je stezanjem vokala razdvojenih slabim međuvokalnim alofonom (-i-) prije njegove fonologizacije. Pri stezanju je prevladala artikulacija prvoga vokala" (Lukežić 1996: 135). Lina Pliško i David Mandić ističu da je taj oblik možda nastao kraćenjem starijih **næestb/*nīstb* ili stezanjem nekoga oblika kao što je štokavsko *nije* (v. Pliško i Mandić 2011: 64).

Prezentski oblici glagola **gręsti* glase: *grēn, grēš, grē, grēmo, grēte, grēdu*. Infinitiv toga glagola glasi *hodīti*.

Treće lice množine prezenta glagola 'htjeti' glasi *te, nēte*: *Kō dōjde nījhova bāba, tē biti kuntēnti āš vāj k doněse bombōne.; Unī se nēte jāđiti.; Nēte se jōš uženīti. Danās su modērna vrimēna*. Time se razlikuje 3. lice jednine (*on čē*) i 3. lice množine (*oni čē*) u odnosu na mnoge govore u kojima se u oba broja ostvaruje *će* i *neće*.

7. 4. 3. Perfekt

Perfekt je oblik za izricanje prošlih radnji. Tvori se od nesvršenoga prezenta glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnog. U razgovoru s obavjesnicima ovjereni su mnogobrojni primjeri. U daljnjem tekstu navest ćemo samo neke od njih.

⁷ Prema istraživanju dr. Line Pliško i dr. Davida Mandića, u govoru obližnjega Svetvinčenta glagoli s *i*-prezentom imaju nastavak *-u*, preuzet iz *e*-prezenta. Stoga, glagol *nose* u spomenutom govoru glasi *nosu*. Tako je i u baranjskom govoru koji pripada slavonskom dijalektu štokavskoga narječja (v. Lisac 2003: 37).

BROJ	MUŠKI ROD	SREDNJI ROD	ŽENSKI ROD
JEDNINA	<i>san klâtija, san rëka; dõša si; bïja je, se je namurâ, se je uženïja, je pöpïja</i>	<i>põšlo je</i>	<i>je dõnila, se je pogospödila, se nãgla, stïsla se, se stočila, je žmãrila</i>
MNOŽINA	<i>smo põšli; ste poznãli; su se bukivali, fïnili su</i>	<i>su bila</i>	<i>su počivãle, su ustãle</i>

7. 4. 4. Imperativ

Imperativ je prosti glagolski oblik. Njime se izriče zapovijed, molba i zabrana. Tvori se od infinitivne ili prezentske osnove i nastavka. Treće lice jednine i množine tvori se od *neka* i prezenta glagola koji se spreže.

Potvrde oblika:

2. lice jednine

-i: *domïšli se, hïti, ne kûni, muçi, naçïni*

-j: *dãj, dëlaj, frìgaj, glèdaj, glëj, hõj, nemõj, pïtaj*

3. lice jednine

nëka hïti, nëka nãs pomõre svëti Frãne, nëka tũće

1. lice množine

-imo: *promïslimo mãlobõlje*

2. lice množine

-ite: *jišçite, rëçite*

-jte: *tornãjte se, zapoštãjte*

-ø: *hõte*

3. lice množine

nëka grëdu

7. 4. 5. Kondicional prvi

Kondicional prvi (sadašnji) glagolski je oblik za izricanje pogodbenog načina, a tvori se od posebnih oblika glagola *biti* za tvorbu kondicionala i glagolskog pridjeva radnog koji se spreže. U čakavskom narječju oblici pomoćnoga glagola za tvorbu ovoga glagolskog načina glase: *bin, biš, bi, bimo, bite* i *bi*. "Ti su oblici mogli nastati od aoristnih, a pod utjecajem prezentskih nastavaka, a mogli bi djelomično potjecati i od sličnih osl. oblika (**bimъ* itd.)" (Mandić i Rusac 2013: 144). Potvrđeni su i u roverskim govorima, što dokazuje njihovu pripadnost čakavskom narječju. Navedeni su oblici općečakavska jezična značajka najvišega razlikovnog

ranga, odnosno čakavska posebnost jer su "ostali slavenski jezici i ostali ogranci hrvatskoga jezika tijekom jezične evolucije znatno izmijenili stare oblike u odnosu na ishodišno stanje" (Lukežić 1998: 41). Jezikoslovac Dalibor Brozović upravo je te oblike naveo kao najznačajniju morfološku osobinu čakavskoga narječja, a Božidar Finka i Milan Moguš svrstavaju je među kriterije za izradbu karte čakavskoga narječja. S Brozovićem se slaže Stjepan Vukušić koji kaže: "Što se pak tipe (!) najbitnije čakavske morfološke značajke – posebnog oblika pomoćnog glagola u kondicionalu: ja bin (bi), ti biš (bi), on, bi, mi bimo, vi bite, oni bi – razumije se da njena nazočnost u JID ide u prilog polaznoj tvrdnji da je taj idiom doista čakavski" (Vukušić 1997: 214). U ovim je oblicima sačuvana starina, a u novije je vrijeme (osobito u govoru mlađe generacije) prisutna tendencija izjednačavanja svih oblika oblikom *bi*.

U razgovoru s obavjesnicima zabilježeno je mnogo primjera s tim oblicima: *Bim pōša na feštu u Roveriju, mā je daždēno.*; *Za dēlati nārodne nōšnje biš triba čūda tēga znāti.*; *Bimo bili kŭpili trāhtor, mā nismo imāli š čin.*; *Kād bite dōšli?*

7. 4. 6. Glagolski prilog sadašnji

Glagolski prilog sadašnji tvori se tako da se 3. licu množine prezenta doda nastavak *-ć* ili *-ći*. U čakavskom je narječju češći oblik bez završnoga *-i*, a u roverskim je govorima ovjeren neokrnljen oblik, jednako kao i u infinitivu: *Pōšla je dōma molēći Bōga za pokōjnega.*; *Svē vēč mišajući će ti dōjti gūsta.*; *Na sidēći je pensāla aš su je bolile nōge.*; *Po skrivēći san pōša vīti Mariju u bōlnicu*⁸.

8. ZAKLJUČAK

Čakavski roverski govori u dijalektološkoj literaturi nisu temeljito opisani. Neka mjesta koja čine Roveriju ucrtana su na pojedinim dijalektološkim kartama, a u opisima se spominje tek pokoja jezična značajka, što znači da su postojeći podatci šturi i nepotpuni. Stoga je ovaj dijalektološki rad pokušaj prvoga cjelovitijeg opisa tih govora, kojim nastojimo popuniti još jednu prazninu na dijalekatskoj karti Istre. Za upoznavanje roverskih čakavskih idioma mogu poslužiti mnogi književni tekstovi pisani na roverskoj čakavici: od *Bogorodične komedije* pokojnoga Slavka Kalčića, preko mnogobrojnih pjesama Drage Orlića pa sve do knjige *Kulturna baština Roverije i okolice* i školskoga lista Osnovne škole Juršići *Brist*, u kojem su se učenici okušali u pisanju na zavičajnom govoru.

Rezultati istraživanja, prikazani na fonološkoj, morfonološkoj i morfološkoj razini, potvrđuju da je riječ o tipičnim jugozapadnim istarskim govorima koji se bitno ne razlikuju od susjednih govora, kao ni od drugih govora istoga dijalekta. Neke od njihovih zajedničkih jezičnih značajki jesu sljedeće: ikavski refleks jata; zamjenica *ča* s izvedenicama *zašto*, *aš*, *niš*, *ništo*; prijedlog *u* (< *və*); *ę* iza palatala *j* prelazi u *a*; *q* i *l* > *u*; *ə* > *a*; noviji troakcenatski sustav; prijelaz završnoga *-m* u *-n*;

⁸ U nekim središnjim istarskim govorima, na primjer u Gračišću i Žminju, u ovom se slučaju upotrebljava glagolski prilog prošli (*po skrifši*) i to je jedini primjer toga glagolskog oblika u tim govorima. Ovim smo primjerom htjeli provjeriti je li tako i u roverskom govoru. Utvrđeno je da se taj oblik nikada ne upotrebljava.

rotacizam u prezentskoj osnovi glagola *moći*; izjednačavanje prijedloga *s/sa* i *iz* s prijedlogom *z*; čuvanje stare konsonantske skupine *čr*; *ž* kao odraz skupine **dj* i *daj*; skupine **skj* i **stj* te **zgj* i **zdj* daju *št* i *žd*, što znači da je riječ o štakavskim govorima; izjednačavanje *č* i *ć* u tzv. "srednji" glas *č*; odlično čuvanje fonema *l* i *b*; skupine *jt* i *jd* u glagola izvedenih od glagola **iti*; zamjena finalnoga *-l* vokalom *a*; promjena *ra* u *re* u leksemima *kresti*, *resti* i *rebac* i njihovim izvedenicama; izostavljanje sibilizacije; neokrnjeni infinitiv i glagolski prilog sadašnji; sufiks *-nu-* u glagola II. vrste; posebni čakavski oblici za tvorbu kondicionala; nepostojanje imperfekta, aorista i glagolskoga priloga prošlog. Konzervativizam i nesklonost inovacijama očituju se u neproširenoj osnovi jednosložnih imenica muškoga roda i u nesinkretizmu množinskih padeža imenica *e*-vrste, dok je u imenica *a*-vrste stanje manje arhaično, što su potvrdili i recentniji istraživači. Pridjevi i zamjenice sklanjaju se prema palatalnoj deklinaciji (*-ega*).

Stilogene su pojave najviše vezane uz zatvaranje *o* ispred akcenta jer se svi navedeni primjeri mogu ostvariti sa zatvaranjem i bez njega. Dvostrukosti su zabilježene u obliku N jd. m. r. zamjenice u značenju 'taj' (*ti*, *ta*) te u riječima s protetskim konsonantima. Sve navedene jezične značajke ne ostavljaju mjesta sumnji da je roverski idom čakavski, a prema klasifikaciji jezikoslovca Dalibora Brozovića pripada jugozapadnome istarskom ili štakavsko-čakavskom dijalektu.

LITERATURA

- Barić, Eugenija i dr. 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brozović, Dalibor. 1960. "O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata". *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 3: 68–88.
- Brozović, Dalibor; Pavle Ivić. 1988. *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža".
- Črljenko, Branimir. 1985. "Govor Hrvata Rovinjštine". *Istra* 23, 3–4: 91–104.
- Črljenko, Branimir. 1995. "Govori jugozapadnog istarskog dijalekta Rovinjštine". *Čakavska rič* 23, 1–2: 113–141.
- Finka, Božidar. 1971. "Čakavsko narječje". *Čakavska rič* 1: 11–77.
- Hraste, Mate. 1957. "O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj". *Filologija* 1: 59–75.
- Hraste, Mate. 1964. *Govori jugozapadne Istre*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti u umjetnosti.
- Hraste, Mate. 1967. "Ikavski govori sjeverozapadne Istre". *Filologija* 5: 61–74.
- Hraste, Mate. 1970. "O prijelazu glasa -m u -n (-n < -m)". *Filologija* 6: 69–75.
- Ivić, Pavle. 1956. *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod u štokavsko narječje*. Novi Sad.
- Ivić, Pavle. 1963. "O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata". *Književnost i jezik* 10, 1: 25–37.

- Ivić, Pavle. 1984. "Promena ra > re u srpskohrvatskim govorima". Warszawa: *Nadbitka z prac filologicznych tom XVIII*: 383–393.
- Jurišić, Blaž. 1956. *Opažanja o govornim osobinama zapadne Istre s otocima*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Kalčić, Slavko. 2010. *Bogorodična komedija, Paka*. Pazin: Matica hrvatska.
- Kalčić, Slavko. 2011. *Bogorodična komedija, Čistilišće*. Pazin: Matica hrvatska.
- Kalčić, Slavko. 2014a. *Bogorodična komedija, Raj*. Pazin: Matica hrvatska.
- Kalčić, Slavko. 2014b. *Pisme*. Pula: Društvo hrvatskih književnika.
- Kalčić, Slavko; Goran Filipi; Valter Milovan. 2014. *Rječnik roverskih i okolnih govora*. Pazin – Zagreb – Pula: Matica hrvatska – Naklada Dominović – Znanstvena udruga Mediteran.
- Klarić, Alvišana. 2014. "Jezične značajke *Gaštronomie grišnoga fra Karla z Dubašnice* Branka Fučića". *Čakavska rič* 42, 1–2: 163–192.
- Klarić, Alvišana. 2015. "Osnovna škola Juršići kao sakupljač i njegovatelj kulturne baštine". *Nova Istra* XX, 51, 1–2: 415–419.
- Kulturna baština Roverije i okolice, Povijest Škole i okolice*. ¹2012. Juršići: Osnovna škola Juršići.
- Kulturna baština Roverije i okolice, Povijest Škole i okolice*. ²2015. Juršići: Osnovna škola Juršići.
- Lisac, Josip. 2003a. "Nastanak i razvoj jugozapadnoga istarskog dijalekta". *Nova Istra* 8, 2: 195–198.
- Lisac, Josip. 2003b. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekt i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lisac, Josip. 2005. "Glasovi jugozapadnoga istarskog dijalekta". *Drugi Hercigonjin zbornik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: 219–222.
- Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lukežić, Iva. 1988. "Jezična struktura u Balotinim pjesmama". *Susreti na dragom kamenu* 1988. Pula: Glas Istre: 249–270.
- Lukežić, Iva. 1996. *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Lukežić, Iva. 1997. "Štokavsko narječje (Nacrt sveučilišnih predavanja)". *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 32: 117–135.
- Lukežić, Iva. 1998. *Govori Klane i Studene*. Crikvenica: Libellus.
- Lukežić, Iva. 2000. "Lične zamjenice u čakavskome narječju (sinkronijski i dijakronijski uvid)". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 26: 99–128.
- Lukežić, Iva; Marija Turk. 1998. *Govori otoka Krka*. Crikvenica: Libellus.

- Małecki, Mieczysław. 1930. *Przegląd słowiańskich gwar Istrii*. Krakow: Polska akademija umiejtności.
- Małecki, Mieczysław. 2002. *Slavenski govori u Istri*. Rijeka: Hrvatsko filološko društvo.
- Mandić, David. 2009. "Akut u jugozapadnim istarskim govorima". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 15: 83–109.
- Mandić, David. 2012. "Stare izoglose južne Istre". *Annales* 22, 2: 447–460.
- Mandić, David. 2014. "Naglasni sustavi jugozapadnoga istarskog dijalekta". https://www.academia.edu/4313265/Naglasni_sustavi_jugozapadnoga_istarskog_dijalekta/ (15. studenoga 2015.)
- Mandić, David; Veronika Rusac. 2013. "Govor Vele Trabe". *Tabula* 11: 127–148.
- Mandić, David. 2015. "Jezik Balotina Dragog kamena – lingvistička analiza". *Filologija* 64: 85–119.
- Moguš, Milan. 1971a. *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Moguš, Milan. 1971b. "O jedinstvu čakavske akcentuacije". *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 12, 1–12: 6–12.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje, Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Moguš, Milan. 2010. *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Orlić, Drago. 2014. *Roverija*. Svetvinčenat: Općina Svetvinčenat.
- Peco, Asim. ²1980. *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. Beograd: Naučna knjiga.
- Peruško, Tone. 1965. *Razgovori o jeziku u Istri*. Pula: Glas Istre.
- Pliško, Lina, Melani Ivetić. 2010. "O govoru Butora". *Fluminensia* 22, 2: 127–135.
- Pliško, Lina. 2013. "Roverska čakavština u *Perušanki* Vladimira Gagliardija". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 18: 255–268.
- Pliško, Lina. 1999. "Akcenatski sustav mjesnih govora Barbanštine". *Annales* 9, 1(16): 57–66.
- Pliško, Lina. 2000. *Govor Barbanštine*. Pula: Filozofski fakultet u Puli.
- Pliško, Lina. 2003. "Fonološki i morfonološki opis mjesnoga govora Krnice". *Čakavska rič* 31, 1–2: 61–70.
- Pliško, Lina. 2005. "Mjesni govor Nove Vasi – prilog poznavanju čakavskih idioma Poreštine". *Fluminensia* 17, 1: 25–35.
- Pliško, Lina. 2006. "Jezične značajke mjesnoga govora Orbanići". *Croatia et Slavica Iadertina* 2: 83–93.

- Pliško, Lina. 2007a. "Deklinacija imenica u mjesnim govorima Barbanštine". *Zadarski filološki dani 1. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 20. i 21. svibnja 2005.* Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku: 61–82.
- Pliško, Lina. 2007b. "Mjesni govor Hreljići". *U službi jezika: zbornik u čast Ivi Lukežić.* Rijeka: Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku: 123–135.
- Pliško, Lina. 2007c. "Štakavsko-čakavski govori Tinjanštine – mjesni govor Hlistića". *Croatica et Slavica Iadertina* 3: 95–106.
- Pliško, Lina. 2011. "Mjesni govor Lobarika". *Tabula* 9: 176–187.
- Pliško, Lina. 2013. "'Istročakavština' Orličeva prijevoda Libra o Jobu". *Croatica et Slavica Iadertina* 9: 99–110.
- Pliško, Lina; Tatjana Ljubešić. 2009. "Novija istraživanja mjesnoga govora Kringe". *Croatica et Slavica Iadertina* 5: 97–105.
- Pliško, Lina; David Mandić. 2007. "Dijalektološki povratak Marčani". *Čakavska rič* 30, 2: 323–338.
- Pliško, Lina; David Mandić. 2009. "Mjesni govor Kacane". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35: 201–215.
- Pliško, Lina; David Mandić. 2011. *Govori općine Ližnjan.* Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Pliško, Lina; David Mandić. 2013. "Govor Svetvinčenta". *A tko to ide? Hrvatski prilozi XV. međunarodnom slavističkom kongresu* (Minsk, 20. – 27. kolovoza 2013.). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Hrvatsko filološko društvo: 115–128.
- Popović, Ivan. 1953. "Naša dijalektologija u oslobođenoj Istri". *Riječka revija* 2, 1–2: 55–58.
- Popović, Ivan. 1956. "Istarski štokavski dijalekat". *Riječka revija* 5, 3: 88–92.
- Ribarić, Josip. 2002. *O istarskim dijalektima, Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na polutoku Istri s opisom vodičkog govora.* Pazin: Josip Turčinović.
- Šimunović, Petar. 1988. "Materinski idiom Mate Balote i jezik 'Dragoga kamena'". *Susreti na dragom kamenu* 1988. Pula: Glas Istre: 271–282.
- Šimunović, Petar. 1989. "Balotine pjesme u ogledalu rakaljskoga govora". *Rasprave Zavoda za jezik* 15: 207–217.
- Ujčić, Rudolf. 2015. *Istarske čakavske dijalektološke teme.* Pula: Acta Historica.
- Vukušić, Stjepan. 1993. "Jezična sudbina Hrvata u Istri". *Društvena istraživanja* 2, 4–5 (6–7): 699–706.
- Vukušić, Stjepan. 1997. "Preplet hrvatskih jezičnih vrijednosti u jugozapadnom istarskom dijalektu". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 10: 209–219.

LANGUAGE FEATURES OF LOCAL DIALECTS IN ROVERIJA

This paper describes the phonological, morphonological and morphological characteristics of local dialects in Roverija in Istria, which so far are almost unknown in the dialectal literature. Roverija is the name of the area between Svetvinčenat and Vodnjan, with 22 villages, all connected with the common linguistic characteristics on all the linguistic levels, so they form a compact unit. Research results show that all the villages in Roverija have the same local speech, which was confirmed by all the original speakers and also show they have a set of characteristics typical for the majority of a local dialects in the southwest of Istria and none of the linguistic characteristics typical for other dialects of the same dialect. With this dialectal description, another part of the chakavian dialect of Istria has been fulfilled.

KEY WORDS: *chakavian dialect; phonological, morphonological and morphological characteristics; Istria; speeches in the southwest of Istria or the stokavian-chakavian dialect; the municipality of Svetvinčenat; Roverija*

